

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

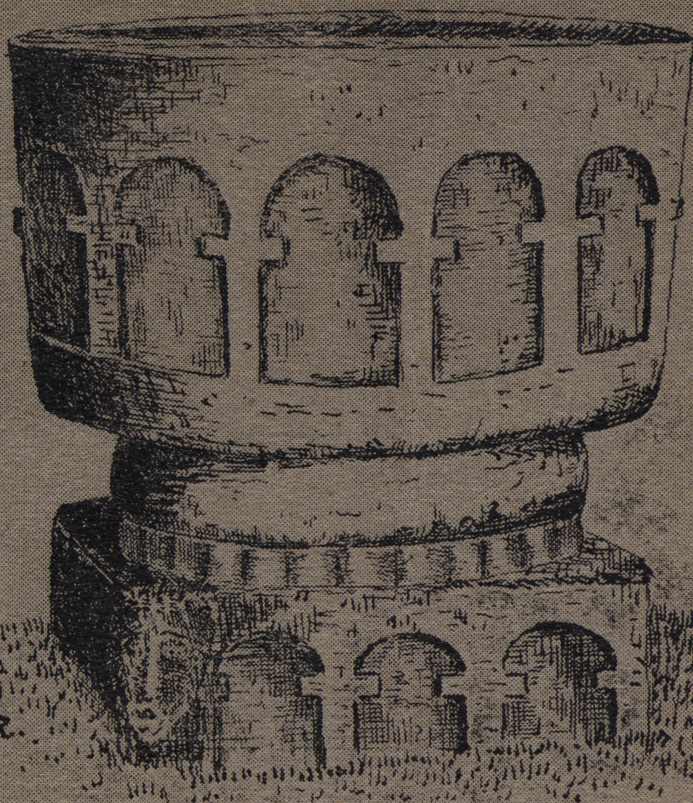
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FRA ALS OG SUNDEVED

ULKEBØL KIRKE
OG ET UDPLUK AF SOGNETS
HISTORIE
AF J. RABEN

UDGIVET SOM SÆRTRYK AF DYBBØL-POSTEN 1929

FRA ALS OG SUNDEVED

4. HEFTE

ULKEBØL KIRKE OG UDPLUK
AF SOGNETS HISTORIE.

AF
J. RABEN

UDGIVET SOM SÆRTRYK AF DYBBØL-POSTEN 1929

Anno 1022 oprettedes Fyns Stift med Bispesæde i Odense, og Als og Ærø blev lagt ind under dette. Efter Kristendommens Indførelse byggedes overalt i Landet Kirker, først vel nok Trækirker af Stavværk og med Lerklining, som Byggemaaden den Gang var. Under Valdemar den Store blev de fleste Kirker bygget op fra ny i Sten og Kalk. Den ældste Del af Ulkebøl Kirke, der er bygget af Kampesten, stammer antagelig fra sidste Halvdel af det 12. Aarhundrede.

»Ulkebølae« nævnes i et Dokument fra 1245, i Jordbogen fra 1231 nævnes Clintyngy (Klinting) som Kongsgods. Af Ulkebøls Historie fra Middelalderen er kun lidet bevaret. Som senere meddeles, brændte Præstegaar-

den i 1698, og Pastor Harboe beklager Tabet af en »stor Del af sine Manuskripter«, der blev ødelagt ved Branden. Ved denne Brand vil altsaa en stor Del af Optegnelserne om Sognets Forhold være forsvundet. Kun den i 1691 paabegyndte Kirkebog og to Dokumenter fra 1683 og 1690 blev reddet. Derefter giver Præstearkivet kun Oplysninger om de sidste 200 Aar, og disse Oplysninger er endda meget mangelfulde.

Kirken.

Kirkens ældste Bygningsform er den romanske. Efter at den i 1787 er bygget om og forstørret, hører den til vore største Landsbykirker.

I Kirkebogen staar under Aaret 1790 følgende Bemærkninger af

Pastor Peter Petersen
Hoeck (1770—1808):

»D. 5. Martii blev vores nye Orgelværk, bestaaende af 25 Stemmer, færdig og afleveret; efter at Kirken 3 Aar i Forvejen, nemlig 1787, var, Taarnet undtaget, bleven ny opbyggt og 11 til 12 Alen længere gjort. Gud, lad begge længe staa til Din Ære og denne Menigheds sande Opbyggelse, saa at Dit store Navn i denne Menighed altid maa helliges! Amen!«

Deraf fremgaar, at Kirken før 1787 har været 11—12 Alen kortere end den nu er. Det er altsaa Korset, der er blevet bygget til. Sydmuren med Undtagelse af Ko-

ret er endnu den gamle Kampstensbygning, Nordsiden er bygget om. Det brede Taarn er en tidlig gotisk Tilbygning; de svære Piller mod Skibets Ydermure tyder paa, at Kirken har været hvælvet. Ligeledes har det nederste Taarnrum været hvælvet, og det har med den store, 1787 tilmurede Rundbue været en Del af Kirkerummet, ligesom det øvrige med Stolesæder. Taarnrummet kaldes endnu »den gamle Kir-

Vaabenhuset er en Tilbygning fra en yngre gotisk Tid. Ved Ombygningen i 1787 er Nordportalen og de gamle Vinduer forsvundet. Sydportalen, Indgangen fra Vaabenhuset, er endnu den gamle.

Den ny Korgavl med sine moderne Vinduer er smagløs. I en lille Udbygning fra Taarnet fører Vindeltrappen op.

I Stedet for de gamle Hvælvninger fik Skibet en Tøndehvælvning og en kantet Korafslutning. I Østgavlen er Præstedøren og paa begge Sider af denne et trekantet Rum, af hvilket det ene benytttes som Sakristi. I den østre Ende af Sydmuren er det gamle Vægskab blevet indmuret, der har været bag Alteret og tjente til Opbevaring af Alterkarrene.

Indtil 1888 havde Kirken intet særskilt Kor. I Østenden var Alteret og derover Prædikestolen bygget ind. Denne blev dog ikke benyttet mere fra Pastor Nicolai Clausens Tid. Da Menigheden ikke godt kunde forstaa hans Tale fra Prædikestolen over Alteret, blev en ny Prædikestol bygget i Kirkens Sydside kort efter 1810. Denne Prædikestol opbevares paa Sønderborghus.

En ældre, rigt udskaaret Prædikestol blev foræret til Kirken af Henrik Holk og Hustru paa Rønhave. Den havde følgende Indskrift:

1547. Gots wordt to forderung ond lowe heffe Henrik Holk

ond frow Magdalene sin ehfrow dessen predichstohl laten bueven, eremkerspelkerk tou Tyirade is dit gottliche werk fullenbracht.« (147. Guds Ord til Fremme og Ære har Henrik Holk og Fru Magdalene, hans Ægtehustru ladet bygge denne Prædikestol, til Pryd for deres Sognekirke er dette gudlige Værk fuldbragt.)

Denne Stol er forsvunden, vistnok ved Ombygningen i 1787.

Bag Prædikestolen, over Alteret var det store Orgel anbragt. Paa begge Sider af Koret fandtes lukkede Kirkestole, alt i Rokokostil.

I nævnte Aar, 1888, blev Alter, Orgel og de lukkede Stole fjernet. Koret blev lagt højere, saa det nu er hævet over Kirkegulvet med to Trappetrin. Loftet blev hævet, saa at en Korbue nu skiller Skibet fra Koret. Paa Vesttemporen byggedes et nyt Orgel, der leveredes fra Firmaet Marcussen & Søn i Aabenraa for 7,225 Mark. Facaden af det gamle Alter med Hertug Frederik Christians Navnetræk og Krone blev benyttet dertil.

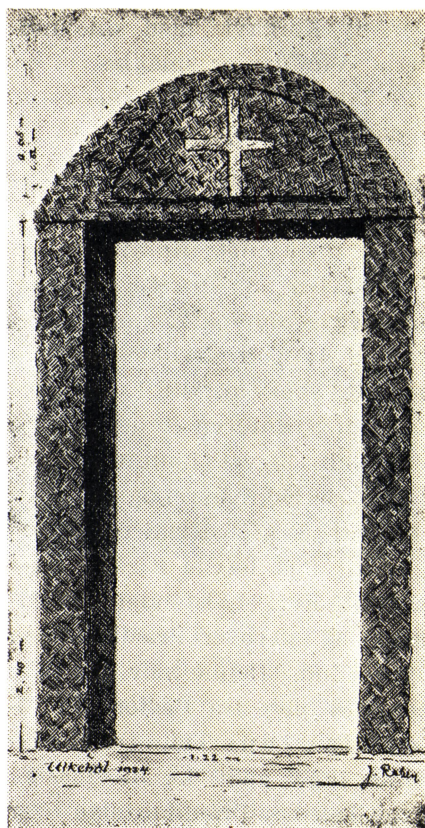
Et ældre Orgel, »et Orgelværk af 6 Stemmer,« ligeledes en Gave fra Henrik Holk paa Rønhave, havde Kirken endnu paa Pastor Nic. Harboes Tid (1690). Derefter har

Kirken været i Besiddelse af et Orgel siden omkr. 1550. Dette Orgel blev i 1689—90 ombygget af Orgelbygger Elias Wermichy fra Ærøskøbing mod et Vederlag af 90 Mark. 1698 blev det atter repareret, og igen i 1717 maatte det underkastes en større Reparation. Dertil »betalte Sognet selv den største Del«. 1768 blev Orgelet ganske ubrugeligt, og »et nyt byggedes af Orgelbygger Busch for 500 Rigsdaler.« Dette Orgel blev flyttet og ombygget ved Kirkens Ombygning i 1787—90. Orglet staar endnu, det bærer Hertug Frederik Christjans Navnetræk.

Sydportalen.

Ved Istandsættelsen af Ulkebøl Kirke i Aaret 1924 opdagede Provst Thysen, at Sydportalens romanske Granitportal endnu stod bevaret under Kalkpuds fra en senere Tid. Det er Døren, der nu fra Vaabehuset fører ind i Kirken. Provsten har ladet Døren rense, og nu staar den igen i sin gamle Skikkelse. De slanke 2,4 Meter høje Granitstolper er hugget af ét Stykke. I Overliggeren er der i det halvrunde Buefelt udhugget et Kors med ulige Korsender.

Ved den gennemgribende Restavrering i Aaret 1924 ved Arki-

tekt Thomas Havning fik Kirken nye Stolestader, da de gamle var brøstfældige. I Stedet for de to gamle Kakkellovne blev der anskaffet et nyt Varmeværk. Kirken fik elektrisk Lys, Loftet blev vasket og Væggene rensede og kalkede. Alt Kirkens Træværk blev malet. Restavreringen kostede 36,000 Kr., hvilket Beløb blev laant af Sognets Beboere.

Et Stykke Træ af de gamle Stole er opbevaret i Sakristiet. Der er udskaaret Navn og Aars-tallet 1648. Navnet Frost stammer fra det gamle Bol ved

Kirker. Det skal være Antwerpen-Arbejde, Byen Antwerpens Mærke, en Haand, findes nemlig paa to Steder. Hvem Kunstneren er, ved man ikke. Adalbert Na-

Alteret.

Sundsmark Station, nu tilhørende Gdr. Lawaetz.

Ved Anlægget af Varmeværket fandtes en Del Grave og Kister hensat under Kirkegulvet. Foran Prædikestolen blev der fundet en muret Grav. Den blev ikke aabnet, men man mener, det er Holckernes fra Rønhave, der havde deres Gravplads i Kirken.

Altertavlen i Ulkebøl maa betegnes som et af de største Kunstværker i vore nordslesvigske

thali, indtil 1904 Professor i nyere Kunsthistorie ved Kiels Universitet, mener, at det er den samme, der har malet Billederne paa Fløjene og lavet Skulpturerne; han sætter Maleriernes Kunstværdi højere end Plastikkens. Alteret har fire Fløje med seks Billeder.

Det lukkede Alter viser paa Fløjenes Yderside Billeder af St. Franciscus Historie, til højre med Korset og Kristusbarnet,

til venstre Stigmatisationen, det Under, ved hvilket Frans af Assisi saa den svævende Korsfæstelse og modtog Korsfæstelsesvunderne. (Assisi er en By i den italienske Provins Perugia, hvor St. Franciscus fødtes og ligger begravet).

Ved aabnede Yderfløje ser man paa Ydersiden af disse til venstre Maria Bebudelse og til højre Bebudelses-Engelen. Paa Indersidens Yderside Maria med Barnet og den hellige Karoline.

Malerierne paa dette Alterværk minder om de gamle nederlandske Mestre, særlig om Hans Memling. Hele Værket er et prægtigt Eksempel paa gotisk Alterkunst fra Tiden kort efter 1500, da Renæssancen allerede havde holdt sit Indtog som den bestemmende Kunstart.

Det aabne Alter — et Billedskærerarbejde, der staar i Rang med Brüggemanns og Gudewerths Værker — viser i Hovedbilledet Kongernes Tilbedelse. Derover Marias Kroning. De aabne Fløje er tværdelt med hver to Billeder af Jomfru Marias Liv, den hellige Familie og Marias Død. Derunder Fremstillingen af en Gregorsmesse, og paa den anden Side St. Katrines Martyri-

um.

I »Tilbedelsen« er Marias Billede af yndefuld Skønhed. Hun er smykket med en prægtig Guldkrone og Klæder med rige Folder. Med begge Hænder holder hun Barnet paa Skødet, hun sidder paa en gylden Trone og er Midtpunktet, hvorom alle Skikkelser er grupperet. Den hellige Familie og Jomfru Marias Død er af samme Skønhed. Enhver Enkelthed af dette Værk stemmer til Andagt.

Det nederste Billede til højre, er den saakaldte Gregorsmesse, d. e. en vantros Omvendelse til Troen paa det hellige Sakramente ved Pave Gregor d. 8. († 604). Paa Billedets Alter staar et lille Krusifiks mellem to Lysestager, i Forgrunden staar Kalken, i hvilken Blodet flyder. Ved Pavens Bøn sker Underet, Blodet fra Jesu Vunder flyder ud i Kalken. Paven knæler foran Alteret.

Billedet til venstre af den hellige Katrines Martyrium er ogsaa fuldt af Alvor og Skønhed. Denne hellige var en Kongedatter, som for Troens Skyld skulde flettes paa Hjulet. Men pludselig gik dette itu, og hun døde saa Sværd døden. Legendens beretter, at hendes Fader vilde

tvinge hende bort fra den kristne Tro, men Lynet slog ned paa ham og dræbte ham for hendes Fødder. Paa Billedet knæler Katrine ved Siden af det endnu ikke itubrudte Hjul; paa Jorden under Hjulet ligger den dræbte Fader. Katrine bærer en Krone, der kendetegner hende som Kongedatter. Bøddelen, der alierede har draget Sværdet, lægger sin Haand paa hendes Skulder. En usigelig Foragt flyser ud af Skarpretterens Øjne, og han venter utaalmodigt paa det Øjeblik, da han kan føre sit Hug.

Ud fra Katolicismens Forestilling taler Alterets Enkeltheder et alvorligt og gribende Sprog. Der ligger tillige over dette Alter en Højhedsstemning, som den aldrig glemmer, der har dvælet en Stund ved Mesterværket.

Nu vil man spørge: Hvorledes er dette Alter kommen til Ulkebøl? — Der findes ingen Optegnelser derom, men den Tanke ligger nær, at det er en af Holkerne paa Rønhave, Godske eller Bertel Holck († 1535), der har givet Alteret til Kirken, ligesom Henrik Holck 1547 gav Kirken en prægtig udskaaret Prædikestol og et Orgel.

Ved den tidligere Ombygning

har man kasseret dette herlige Alter og givet det en Plads paa Pulpiturets Væg. Foranlediget af Landskonservator, Professor R. Haupt, fik Menighedsraadet d. 3. Novb. 1887 en Skrivelse fra Geh. Regeringsraad og Konservator for Kunstindustrimusæet, Professor Dr. Persius i Berlin, med det Forslag, at Kunstindustrimusæet i Berlin skulde foretage en Restavrering af Alteret og Korsgruppen. Menigheden skulde betale 1000 Mk., og Staten vilde saa overtage Resten og Transporten. Menigheden tog imod Tilbudet, og i Aaret 1890 kom Alteret og Korsgruppen tilbage og blev anbragt paa den nuværende Plads. Restavreringen og Transporten kostede Mk. 2075,60. Det er uforstaaeligt, at man i tidligere Tid kunde miskende et saadant Kunstværks Værdi. Som det nu staar, er det en Helligdom baade som Alter og som et Mesterværk af høj, ædel Kunst.

Paa Alteret staar fire smukke Lysestager, to fra den gotiske Tid og to fra 1787.

Korsgruppen.

Over Alteret findes et smukt Værk fra det 13. Aarhundrede. Crusifikset er legemsstort, Sidefigurerne 1,25 m. Før Kirkens

Ombygning i 1787 har Korsgruppen vistnok haft Plads i Korbuen. Man har saa den Gang ikke fundet det smukt mere, men hængt det op i Taarnrummet, indtil man i 1888 fik Øjet op for den Skønhed, man den Gang havde ringeagtet. Samtidig med det gamle Alter blev Korsgruppen restavreret i Berlin. 1890 fik Gruppen sin nuværende Plads over Alteret.

Hvor ædel og smuk Korsgruppen end er, den passer ikke paa Alteret. Taget hver for sig er begge Dele af høj kunstnerisk Rang, men hvad Tidsalder og Stil angaar er de saa langt fra hinanden, at de ikke med Rette kan forenes til en Gruppe. Begge Dele vilde virke bedre hver for sig. Men en eventuel Flytning er et Spørgsmaal, Menighedsraadet maa skønne om.

Døbefonten.

er ny, lille og ubetydelig, udlugget i Træ, med Tinfad.

Kirken har haft en god romansk Døbefont af Granit. Den er, som Tilfældet desværre er ved saa mange Kirker, i sin Tid bleven ringeagtet og solgt.

Den gamle Granitfont er bevareret og staar i Haven paa Bosager, hvor den gør Tjeneste som Blomsterpotte. Skulde det ikke

være muligt at faa den tilbage til Kirken?

Klingungen

er anskaffet i 1773.

Klokkehuset.

Ligesom de fleste af Egnens Kirker har Ulkebøl Kirke haft et Klokkehus, tækket med Spaan.

1680 blev den omstøbte Klokke anbragt i Klokkehuset. Efter Kirke-regnskabet blev der

»gifuet Smeden og Tømmermændene, som opskruede den store Klocke og gjorde tømmer Vercket fast og forvarede Klocken med Jern og Søm — — 3 M.

1689 i Junio lod reparere Klocke-Huuset, huis Tag paa den ene Side var gandscke Brøstfeldig, dertil forbrugt 4000 Spaan

— — a 10 M. = 40 M.

1698 blev Klokkerne flyttet op i Klokketaarnet, derved var Klokkehuset overflødig. Det blev revet ned og solgt til den højstbydende i Aaret 1699. Derom melder Regnskabsbogen:

1698 »Efter Kirckens høje Patroners gifne Ordre af Dato d. 28 (ulæseligt) Ao. 1696 om Ulcebøller Kircke-Klockers Bortflytning af det gamle Trætaarn og i det grundmu-

rede Kircketaarn ophængt, hvor til er kommen og anvendt Materialier og Arbejds-løn efter aller nøyeste betængning udi 12 Mænds og Medhielperes nærværelse som følger« — — —

(Her følger Regnskabet over Klokkernes Flytning).

1699 »Er tömmerwercket af det gamle Klocketrætaarn udi Stiftskrifuerens nærværelse taxerit og til den meest Bydende solt for — — — 18 Rd.

Spiret.

Ulkebøl Kirke hører til de faa, der baade har Taarn og Spir. Det blev ombygget i 1696. 1755 »sattes det vanskelige og reent forfaldene Kirke-Spir ved Marie-Klokken i god tilforladelig Stand«.

1745 findes i Regnskabet en Udgift til »Marie-Klokken« i Spiret. — Navnet »Marie-Klokken« har den efter Indskriften:

»help yhesus vnde marya vnde vyrgo Katerina«.

Kirkeklokkerne.

I Taarnet hænger to store Klokker, støbte 1677 og 1609. Den største bærer Indskriften:

Psal. G L.

Landate Domminum in cymbalis bene sonantibus.

Anno 1677 Rege Christiano 5.
Praeposito Du. Johanne Monrado
Pensionario Regio in Ladegaard
Dn

Jacobo Jensenio
Consule Sonderborgensi primario
Pastor ecclesiae hujus Du. Christianos Laurentius
cum ecclesiae senioribus me fon-
di curavit.

Gloria in exelsis deo.

Claus Asmussen me fecit. Hu-
sum.«

Foruden et smukt Ornament-
baand bærer Klokken flere Re-
liefer. 1) Kong Christian V. Nav-
netræk med Krone, 2) Marie ved
Korsets Fod, 3) smaa Engleansig-
ter.

Denne Klokke var taget ned i
1917 for at afleveres til Krigs-
brug. Den kom imidlertid ikke
længere end til Hamborg, hvor
den endnu laa ved Krigsslutnin-
gen. Klokken kom tilbage og fik
atter sin gamle Plads i Taarnet.

Den anden Klokke, lidt min-
dre, bærer Omskriften, indfat-
tet i smukke Bladornamenter:

»Anno 1609 Regi Christiano
quarto

Praeside Jacobo Rosenkrantz
Praesule M. Johanne Cantato
Praeposito Johanne Monrado,
Pastore Johanno Envaldi

M. Melchior Lucas tho Husum
goedt mi 1609«.

En Klokke, støbt 1599, er for-
svuren.

Regning over en Kirkeklokke i Ulkebøl Kirke.

I Ulkebøl Kirkes Regnskab for
Aaret 1680 findes følgende Ud-
gifter for Omstøbningen af en
beskadiget Kirkeklokke:

Ao. 1680. Først er bleven om-
støbt den største Klokke som var
sprukken og aldeles ubrugelig at
ringe med, hvorpaa er anvendt
følgende Bekostning.

For den gamle Klokke at ned-
tage og til Klokkestøberen i Hu-
sum at henvføre, Vognleje
og Fortær. p. Rejsen 37 Rd. 8 Sk.

For stemplet Papir,
hvorpaa er skrevet Kon-
trakten m. Klokkestøbe-
ren 8 Sk.

For en nye Klokke at
føre hid fra Husum,
Vognleje 36 Rd. —

Vognmændenes Fortær-
ring paa Hinside Færgen,
saa og her i Landet, efter-
som de nogle Dage af
Storm og Uvejr vare for-
hindrede, at de ikke kun-
de faa Klokken over Fær-
gen 12 Rd. 10 Sk.

Færgeløn for Klokken
at føre over Færgen frem

og tilbage 2 Rd. —

Fortæring da Klokken
blev ophængt i Klokke-
huset 4 Rd. —

En Tømmermand for
at tilhugge Træværket,
hvori Klokekn hænger 1 Rd. —

Blef købt at forbedre
Jernet med hvorudi den
gamle Klokke hang, saa
og til at omsmede Klob-
len og gøre den større,
4 L Pd. Jern 6 Rd. —

2 Skp. Stenkul 12 Sk.

Smeden t. Arbejdsløn 6 Pd. —

Den gamle Klokke vog
efter Vejeseddelen («efter
Weyer-Sedellens Liudell-
se») 972 L Pd. Støbeløn
for hvert Pd. er efter
Kontrakten 4 s. Beløber
sig Klokkestøberens Løn
for den gamle Klokke 243 Rd. —

Den nye Klokke vejer
efter Vejeseddelen 1691 L
Pd. Haver saa Klokke-
støberen af sin egen Ma-
teriel dertil givet 719 L
Pd., for hvert Pund til-
lige med Støbeløn er ef-
ter Kontrakten 14 s. Be-
løber sig for 719 L Pd.
629 Pd. 2 s. Er for Klok-
kestøberens Løn for den
hele Klokke, og hvis Ma-
teriel han haver for-

skaffet 872 Rd. 2 Sk.

Klokkestøberens Tjener
er givet Drikkepenge 3 Rd. —

Den nye Klokke har derefter
med Transport, Omstøbning og
Ophængning kostet 1224 Rd. 8 Sk

Taarnuret

er anskaffet 1743. Regnskabsbo-
gen melder 1743: »— — — til de
paa Menighedens saare Længsel
og mindelige Bøn efter naadig-
ste Tilladelse ny forfærdigede
Kirke-Urværk, er til Urmager
Hans Peder Lorentzen efter op-
rettede Contract af 20. Oktober
1743 udbetalt 100 Rdlr.«

Disse 100 rl., som var laant af
Lysabild Kirke, blev betalt til-
bage samme Aar.«

Præstefølge.

Pastor Harboe, den 6te i Ræk-
ken, efter Reformationen, (Ao.
1688—1710) nævner sine fem For-
gængere ved Ulkebøl Kirke:

1. Petrus Evaldus,
2. Johannes Evaldus — 1621. Paa
den ene Kirkeklokke fra 1600)
nævnes han som Præst. Han
maa være død 1621, da hans
Søn i dette Aar blev Efter-
følger i Embedet.
3. Paul Jensen Evald, 1621—1651.
en Søn af Johannes E. Han
var fra 1619—1621 Kapellan i
Havnbjerg. 1624 har han la-
det et Barn døbe af Amts-

broderen i Sønderborg, hvor
det hedder i Daabsregistret:
Ehrn. Pauwels Fruwe tho
Ulckebyll«. Han døde 1651,
57 Aar gammel og blev iflg.
»Nordborg Kirkebog« begra-
vet Mandagen efter 4. Trini-
tatis.

4. Janus Rhonaeas, Fyonensis,
1651—56.

Over denne Præst findes in-
gen Optegnelser. »Tirsdag
post Quasimod. 1656 var jeg
til S. Hr. Jens Begravelse i
Ulkebøl« skriver Pastor Andr.
Brandt i Nordborg Kirkebog.

5. Christianus Laurentii, Alsati-
cus, 1656—1688, blev begravet
den 13. Marts 1688. I de sid-
ste 5½ Aar var han Provst
over Als Sønderherred.

6. Ricolaus Ludovici Harboe (1688
—1710) født 1660 i Halk (Ha-
derslev Amt) som Søn af dav.
Præst Ludwig Harboe. 1689
blev han gift med sin For-
gængers Enke, Anna født
Brandt. En Søn, Carsten Lud-
vig H., døbt 9. 9. 1695 blev
Kancelliraad, en Datter Chri-
stina Lovise H. døbt 26. 10.
1692 ægtede den senere Pa-
stor Joh. Fr. Lange i Ulke-
bøl. Harboe døde 1710, 49
Aar gammel. I de senere Aar
var han Provst over Als

Sønderherred. Hans Billede hænger i Kirken.

7. Bagge Friis, 1711, født i Vilslev (Ribe Stift), hvor Faderen var Præst. Han har selv ført sig ind i Kirkebogen med følgende Notits:

»Anno 1711 den 6. Febr. blef jeg uværdig af Gud og Kongen loulig kaldet til at være Sogne Præst for Ulkebüll Menighed paa Alsen effter 3 aars møisommelig Feltpræsttjeneste i Ungarn og Skone. Gifve Gud mit Embede maa lykkes, og min tjeneste i Herren maa være ofverhyrden Christo Jesu behagelig; til Guds allerhelligste NafvnsÆre og hans dyrekøbte MenighedsOpbyggelse. Men du, Herre min Gud, som tog mig fra min Faders Hus, og fra mit Fædreland Gen. 24 v 7 og satte mig i et Land, hvor ingen kiendte mig, tag mig ikke bort mitt i mine Dage, og saa længe jeg skal staa for dit altere, da fri mig i Embedet fra ald ond Gierning og frelse mig til dit himmelske Rige. Dig være Ære i ald ævighed. Amen 2. Trin. 4. 18.

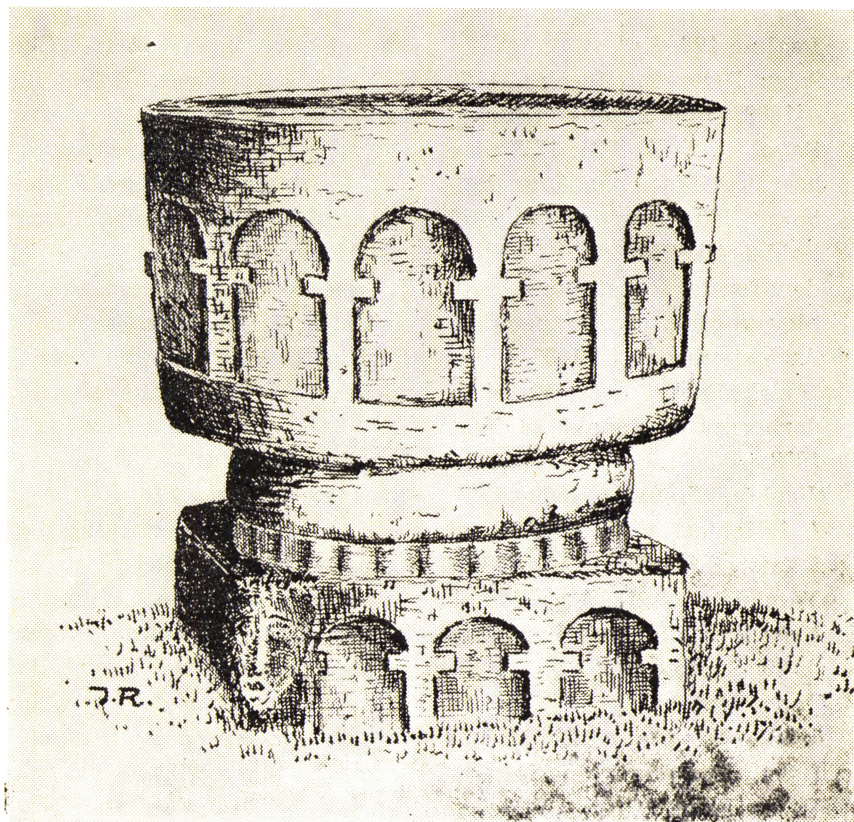
Bagge Friis.«

Bagge kom syg hjem fra

Felten. Han var kun godt et Aar i Ulkebøl og døde 1712.

8. Johann Friederich Lange, 1712-1756, skrev ved sin Ankomst til Ulkebøl følgende i Kirkebogen:

»Anno 1712 d. 28. Octobus er jeg underskreffene af Gud og Hans Kongel. Majest. til Danmark og Norge, Kong Friederich den fjerde allernaadigst kaldet til at være Sogne Præst til Ulkebølle, efterdi jeg haffde tient Gud og Liff-guarden til Fods som Felt Præst 1½ Aar og er jeg introduceret af hans Velærværdighed Hr. Joh. Poulsen i Ketting festo trium regum Anno 1713 effterdi jeg allere de tilforn var Præsteviet af Biskoppen over Sjællands Stift. H. Christian Worm udi vor Frues Kirke i Kiøbenhaffn d. 27. May Ao. 1711. Christus, Siælens store Biskop og Hyrde, som Faarene høre til, give mig fremdeles sin krafftige Naade, saa at forestaa min anbetroede Menighed i Lærdom og Leffnet, at jeg baade mig og alle dem, som høre mig, maatte giøre salige. Amen. For hans hellige Fortienestes Skyld. Amen.

Ulkebøl gamle Døbefont.

Johan Friederich Lange.«

Lange var født i Preetz 1680, Søn af en Præst. Han døde i Ulkebøl d. 4. September 1756.

9. Lorentz Lorentzen, 1757—1770. Han var født i Sønderborg 1715 som Søn af Rektor Peter Lorentzen, 1738 Kappelan i Brockdorf, 1752 Præst i As-

serballe og hertugelig Hofpræst, 1757 kaldet til Ulkebøl, hvor han døde den 12. Juli, 1770, 56 Aar gammel.

I Biskop Jakob Rasmus Visitationsberetning fra Lorentzens Tid hedder det:

»Anno 1765 d. 27. Avgust i Ulkebøl Kirke. Ungdommen fandtes vel oplyst, Kirken i

god Stand, og ingen Klage.
Psalm 126. 3.«

10. Peter Petersen Hoeck, 1770—1808, født i Rens (Burkal Sogn), d. 25. 4. 1734. 1757 blev han Prædikant paa Avgustenburg, 1760 Præst i Højst, 1770 kaldet til Ulkebøl. Han er den første Præst her, som blev voceret af Hertugen til Avgustenburg. 1795 blev Hoeck Provst over Als Sønderherred og døde d. 18. Nov. 1808.
11. Nicolaus Clausen, 1809—1831, f. i Meldorf 1755, 1782 Præst i Adsbøl og Graasten, 1786 i Tandslet og 1809 i Ulkebøl, hvor han blev indtil sin Død d. 22. Septbr. 1831.
12. Hans Wexels Krog - Meyer, 1832—1864, født d. 31. Maj i Oslo, Søn af Gymnasielærer Peter Krog-Meyer. Faderen blev 1806 Professor theol. extraord. i København. 1808 Informator for de hertugelige Børn paa Avgustenburg, 1819 udnævntes han til Biskop over Als og Ærø, men døde tre Dage, før han skulde have været indført i dette Embede.
Hans Wexels Krog-Meyer kom 1831 som Pastor Clausens Adjunkt til Ulkebøl, og

ved Hertugens Gunst udnævntes han 1832 til Clausens Efterfølger. 1840 blev han Ridder af Dannebrog. Hen imod Aaret 1848 kølredes det venskabelige Forhold mellem Hertugen og Krog-Meyer paa Grund af de politiske Modsætninger. Den 1. August 1864 blev Præsten afskediget paa Grund af sit danske Sindelag.

Ved sin Afsked fra Ulkebøl skrev han d. 13. Avgust 1864 i Kirkebogen:

»Efter at være afskediget af den for Hertugdømmet Slesvig indsatte Civilforvaltning, fratræder jeg i Dag den Menighed, hvis i mange Henseender lykkelige Præst jeg i 33 Aar har været, saavel i rolige som i bevægede Tider. Mange Minder træder i denne Stund frem for min Sjæl om den svundne Tid, smukkest er det om den Kærlighed, jeg har fundet, ligesom jeg er mig bevidst, at have bragt min kære Menighed mit Hjertes hele Kærlighed. Maatte hver min Eftermand, den være hvo han være vil, finde samme Lykke, samme Glæde, samme Kærlighed, som jeg har fundet her, og maatte

Enhver af dem, som skulle komme efter mig, sige, som jeg i dette Øjeblik, ret af Hjertets fulde Grund: »Gud velsigne det kære, mig uforglemmelige Ulkebøl«.

Krog-Meyer.«

Allerede d. 12. Avgust 1844 fik Krog-Meyer sit nye Kald som Sognepræst til Snoldelev og Tune Menigheder paa Sjælland, hvor han virkede, indtil han tog sin Afsked 1879. Han døde d. 20. Januar 1883. En Broder til ham var indtil 1864 Diakonus i Sottrup.

I Ulkebøl Kirkes Kor hænger et Danebrogsflag, det er Pastor Krog-Meyers gamle Flag, der har følgende Historie:

I de sidste Martsdage 1848, da Hertugen var flygtet og Korvetten »Najaden« laa i Sønderborg Havn, kom Bønderne til Avgustenburg og forlangte af Slotsforvalteren, der endnu var tilbage, at det danske Flag skulde hejses paa Slottet. Men i hele Avgustenburg fandtes ikke et Danebrog. Da traadte Ulkebøls Præst, Pastor Krog-Meyer frem og sagde: »Slaa Jer til Ro, Folk, om en Time skal mit Flag være her!« Krog-Meyer sendte sin Kusk til Hest til Ulkebøl Præstegaard for at hente Flaget. Godt en Times-

tid efter gik Flaget til Tops paa Slottet. Der skaffedes snart et andet Flag, og Præsten fik sit igen.

Ved sin Afsked fra Ulkebøl tog han Flaget med til Snoldelev Præstegaard, hvor han døde.

Her laa det indtil 1920. Paa Afstemningsdagen den 10. Februar bragte Pastor Glahn fra Snoldelev Flaget til Ulkebøl, hvor han overgav det til Ulkebøl Kirkes Forstanderskab. Flaget har faaet Plads over Krog-Meyers Billede i Koret, hvor det hænger som Minde om Sognets gamle Præst.

13. G u s t a v W a l d e m a r G a r d t h a u s e n, 1864—1872, født i København den 4. 4. 1807, hvor Faderen var beskæftiget i Rentekammeret, senere kom han som Toldforvalter til Kappel.

G. W. Gardthausen studerede i Berlin og Kiel; efter endt Studium var han en Tid lang Huslærer og beskæftigede sig med digteriske Arbejder. Kong Christian VIII, der interesserede sig for Gardthausens Digtning, gav ham 1840 et Stipendium til en Italierejse. 1845 blev han Præst i Barmstedt (Holsten) og derfra blev han 1864 kaldet til Ulkebøl. Han døde 1872 af et Hjerteslag. Af hans Digtninger er et større Værk

»Die Ostsee«, af digterisk Betydning.

14. Georg Frederik Jessen, en Præstesøn fra Kværns, er født den 23. Juni 1811. Fra 1840 var han Præst i Abild ved Tønder, indtil han den 3. August 1864 blev konstitueret som Præst i Nordborg (udnævnt 7. 1. 1865). 1 Marts 1873 kom han til Ulkebøl. 1874 Præst over Als Sønderherred og 1877 over Sønderborg Provsti. Han døde den 11. September 1883.

15. Henrik Christian Sophus Lawaetz, 1884—1902, født den 24. November 1831 paa Møhlhorst ved Kosel. Efter endt Studium Huslærer, 1862—65 Kapellan i Egense paa Fyn, 1865—71 Præst i Skrydstrup (Tørninglen) 1871—84 i Sottrup. Herfra blev han valgt til Præst i Ulkebøl den 10. Januar 1884. Han døde den 27. Marts 1902.

16. Johannes August Claudius Wernich 1902—1921, er født den 29. Juli 1855 i Ringenæs, hvor Faderen var Præst. 1883 Kapellan i Øsby, hvor han efter Pastor Jessens Død (1884) forvaltede Embedet indtil 1885. 1885 Braderup (Sydtønder) 14. Juni 1888: Oksbøl. I Oktober 1902 kom han til Ulkebøl. Søndag den 22. Maj 1921 holdt Pastor Wernich

sin Afskedsprædiken og rejste til Slesvig. Han skriver i Kirkebogen:

»Paa Søndag den 22. Maj 1921 holdt jeg min Afskedsprædiken i Ulkebøl Menighed med fyldt Kirke, og saa blev os endnu til Slut saa megen, megen Kærlighed og Venlighed vist, at jeg blev dybt beskæmmet og meget glad derfor. Med dyb Vemod skilles jeg fra det kære Ulkebøl, hvor vi har oplevet saa mange lykkelige Aar ved vor Guds store, ufortjente Miskundhed og med inderlig Tak til Herren og til Menigheden for alt godt! — Gud velsigne dig, kære Menighed, med alt godt, men frem for alt med mange himmelske, evige Gaver i Christo Jesu! O Herre, lad dit Rige komme med Lys og Trøst, med Aandens Ild og Kraft fra det Høje til Ulkebøl Menighed! Amen.

Wernich.«

17. E. K. Thyssen, siden 1921. Provst Thyssen kom til Sønderborg 1920 efter Genforeningen og holdt sin første Guds-tjeneste i Sønderborg Kirke den 27. Juni. Han blev udnævnt til Sognepræst for Ulkebøl Menighed den 15. Juni 1921 og tiltraadte Embedet den 4. September samme Aar. Til Embedet som Provst for Sønderborg Prov-

sti fik han Konstitution den 1. Maj 1920 med Anmodning om at tiltræde Embedet »saa snart ske kan«. Først den 5. April 1923 kom Udnævnelsen som Provst for Sønderborg Provsti.

Præstebilleder.

1. **Hans Wexels Krogh Meyer**, Ridder af den svenske Wasaorden, Ridder af Dannebrog, født i Christiania d. 31. 5. 1805. Præst i Ulkebøl fra 14. 9. 1831 til 1. 8. 1864, død i Snoldelev d. 17. 1. 1883.

Billedet er malet af E. Bauer.

2. **Heinrich Christian Sophus Lawaetz**, født den 24. Nov. 1831, hensovet den 27. Marts 1902, Ulkebøl Menigheds Præst fra 1884—1902.

3. »**Nicolaus Claussen**, Prediger 22 Jahr in Ulkebülle, gest. d. 22. Sept. 1831. 76 Jahr alt.«

4. »**Her Lorentz Lorentzen**, Pastor zu Ulkebüll 13 Jahr. geb. 1715, gest. 1770«.

Malet af E. J. Hegerstedt.

5. Uden Navn.

Det er Billedet af **Peter Petersen Hoeck**, Præst i Ulkebøl fra 1770—1808.

Maleri af Hüttmann, 1775.

6. »**Dom. Johannes Fredericus Lange**, Pastor Ecclesiæ Ulkebüll, natus Ao. MDCL XXX Destunctus Ao. MDCCLVI d IV Septembris. Anno Offici XLIV.«

7. »**Nicolaus Harboe**. Pastor zu Ulkebüll 22 Jahr und Præposit, gestorben 1710, ætatis 49 Jahr.«

Paa Nordvæggen nærmest Korret er anbragt en Mindetavle over 77 Sognsmænd, faldne i Verdenskrigen.

Diakonater.

Indtil 1683 har der ved Ulkebøl Kirke bestaaet et Diakonater. Dette Diakonater blev, som andre alsiske Diakonater, ophævet ved Kgl. Reskript af 24. Marts 1683 og omdannet til Enkesæde.

Reskriptet lyder:

»Vi Christian den Femte pp.

Wor Naade tilforn; Saa som Vi allernaadigst bringe udj erfaring hvorledes de Residerende Capellaner paa vort Land Alsøe skal være Sogne-Præster-

ne til stor besværing, som Kaldene dog allene uden Capellaner beqvemmelig kand betiene;

Da er Vores allernaadigste Villie og Befaling, at du den anordning gjør, at naar saadanne Capellaner herefter enten ved Døden afgaar, eller og til Præste-Kald forfremmes, Capellanerne da gandske vorder ophævet og Boeligerne igien med den dennem tilhørende Brug Præsternes udj Kaldet efterlattede Enker saalænge de udj deres Enkestand forbliver, tillagt, og naar Enker ey paa stædet ere, da Boeligerne, som før er melt, Sogne-Præsterne at tilhøre. Dermed skeer Vor Villie, Befalendes dig Gud. Skrevet paa Vort Slot Kjöbenhavn d. 24de Marts Anno 1683.

Under Vort Signet.
Christian.

Til D: Thoma Kingo paa Alsöe
Residerend: Capellan.«

Dette Reskript er, saavidt ses, kommet til Udførelse i Ulkebøl, Hørup og Lysabild. I andre Sogne er det sket senere.

Capellanerne efter Reformationen er ikke kendt i fuldstændig Rækkefølge. Jensens Statistik nævner kun følgende:

1) Jørgen Olufsen, der fra 1599—1622 var Præst i Hørup.

1570 var han født i Horsens hvor Faderen var Borgmester. Før Kaldet til Hørup har han en Tid lang været Capellan i Ulkebøl, altsaa før 1599.

- 2) Mathias Prumerus nævnes 1608 og 1611.
- 3) Andreas Johannis var 1619 Diakonus i Broager, senere i Ulkebøl.
- 4) August Brunkhardt var den sidste Capellan.

I Sønderborg Kirkeregister nævnes han første Gang 1652, sidste Gang i September 1679. Den 11. November 1652 holdt han Bryllup i Sønderborg Kirke: »Hr. August Pastor tho Olkebül kop. mit Anna Andesens Dochter.« I 1693 har han været død, thi i Sønderborg Kirke den 10. Sept. dette Aar blev »Jungfer Dortha Agenta, Sehl H. August Kapellan zu Ulkebüls Tochter mit Christian Stangert copolirt.« Efter Hr. August's Død maatte Pastor Harboe give Enken Pension. Den bestod af aarlig 2 Rdlr. contant, 1 Ørtig Rug, Byg, Havre, 2 Gæs og 4 Høns.

Efter Hr. August's Død skulde Diakonaterne have været Enkesæde for Christianus Lau-

rentiis Enke, (d. 5te i Præsterækken) men da Efterfølgeren, Pastor Harboe 1689 ægtede hende, tilfaldt ham Diakonats Indkomster. Senere har Kaplaniet længe været beboet af Pastor J. F. Langes Enke, der overlevede hendes Mand i 45 Aar og indtil 1810 nød Enkesædets Indtægter.

I dette Aar kom Kaplaniet i Pastor Nic. Clausens Besiddelse. Han lod det brøstfældige Hus rive ned og et nyt paa 6 Fag, bygge. Ved kongelig Bevilling af 18. Marts 1829 blev det tilladt Clausens to Søkende efter hans og Hustruens Død at bebo Huset paa Livstid, dog skulde de vige Plads, hvis der skulde komme en Præsteenke. Ved kongelig Forordning af 23. November 1862 blev Enkesædet ophævet, da Præsteenker fremtidig skulde have Pension. Det gamle Kapellani ved Kirken blev solgt og de dertil hørende Landerier bragtes under Præstegaarden.

Det gamle »Kapellani« er den nu Adolf Johansen tilhørende Ejendom, som ligger ud imod det nordvestlige Kirkegaardshjørne.

Ulkebøl Præstegaard.

Den gamle Præstegaard brændte den 13. Oktober 1698 om Morgenen Kl. 7. Den maa have været gammel og brøstfældig og trængt til Reparatur. Pastor Harboe skriver i Aaret 1690: »Hvad Præstegaarden og dens Beskaffenhed vedkommer, er den paa Tømmeret temmeligen vedligeholdet, men paa Taget noget forfalden, saa dens Reparation efterhaanden en temmelig Omkostning udkræver.«

Denne Reparatur var endnu ikke udført, da Præstegaarden brændte.

Dagen forud, den 12. Oktober, var der blevet fejret Bryllupsfest i Præstegaarden. Harboes Steddatter var blevet gift med Pastor Johannes Krag fra Hørup. Derover skriver Harboe selv i Copulationsregistret:

»Anno 1698 d. 12. Oktober bleve udi meget fromme Venners og Vellyndernes Nærværrelse, efter foregaaende meddeelte Kongl. Dispensation, effter som de hincanden udi 3die Leed vare beslægtede, i Jesu Navn af H. Christian Møller h. t. Vicepræpositus her i Ulkebølle Kircke copulerede hederlige og vellærde Mand H. Johannes Krag, Sogne Præst til Hørup Meenighed og min kiære

Stifdaatter dydædle Margareta Lorentzen. Gud give dennem stedze og alltid, saa stor Glæde og Velsignelse, som os Dagen derefter tillslog efter Guds Villie, Sorrig og Bedrøvelse, i det min deilige Præstegaard, paa Kornlæden eller Hielmen og den gamle Østerlade nær, med en stor Deel af mine Mscriptis 1) og ellers meget andet got, som seent staaer till at faae igien og forvinde, om Morgenen Klocken 7 af en meget ufornodendis og ulykkelig Ildebrand blev fortærit og lagt i Aske. — Nu, Herren gav, Herren tog, Herrens Navn være velsignet. Hand fryde os igien, effter de Dage hand saa hiemsøgte os, og give os Glæde for Sorrig, og Prydelse i stæden for Aske! Hand vogte og bevare forb. unge Egtefolk fra slig og anden overfaldende Sorrig og Skade, og derimod lade sin Miskundhed og Velsignelse aldrig savnes af deris Bolig paa Jorden, indtil de med os maa frydes i den evige Freds og Fryds Boliger i Himmele. Amen!»

I det følgende Aar 1699 byggede Harboe Præstegaarden op igen.
— — — —

1) Manuskripter og Haandskrifter, af hvilke der gik en Del tabt ved Branden.

Over Hoveddøren lod han anbringe følgende Indskrift:

16 SYR IX v. 17 99

ALTING KOMMER AF GUD
LYKKE OG ULYKKE LIV og
DØD ARMOD OG RIGDOM

N:H.

A:B.

N:H. er Nicolai Harboe's Navn, A:B er hans Hustru Anna, født Brandt.)

Den større af Præstegaardslæderne er bygget 1834, den mindre omkr. 1850. —

I Harboe's Tid (1688—1711) var der i Ulkebøl Sogn 74 Tiendeydere, i Ulkebøl 20, Kær 19, Sundsmark 10, Vollerup 17 og i Klinthing 8.

Om disse skriver Pastor Harboe:

»Samme Byer bestaar af nogle smaae og rengere end halve Gaarde.« Der gaves Tiende af Rug, Byg og Havre. Vollerup og Klinthing kun af Byg og Havre. Af Ærter og »Tadder« (Boghvede) gaves ikke Tiende.

»Kvægtienden er u-visse og tiender enhver, som hannem lyster, hvorover mand her sjælden bekommer over 5 a 8 Lam. Af et Føll gaves 1 Sk. af Bistokke, enten mand har faa eller mange, gives mig ikke mere end 1 Sk. Griise, Giæs, Kalve etc. giver mand

ikke an. Dog naar intet angives, foræres Præsten af hver mand 4, 5 a 6 Sk.« Harboe beretter videre over Festofferet og Indkomsterne af Præstegaardens Landerier.

Christian Rudolph Ebeling.

Dejn og Organist i Ulkebøl.

Dødsregisteret i Ulkebøl melder:

»1809, 9. Mai blev jordet C. R. Ebeling, Dejn til Ulkebøl Menighed, han døde den 2. Maj, 78½ Aar gammel.«

Ebeling var født i Blankenburg i O. den 26. Oktober 1730, hvor hans Fader var Dejn og Organist. Hans Hustru var Frederikke Louise, født Hartwig, født 15. December 1731 og død den 9. August 1818 i Avgustenburg. Hendes Fader, Ernst Günther Hartwig var Hofskræder i Avgustenburg.

Christian Rudolph Ebeling var fyrstelig Lakaj paa Avgustenburg under Hertug Frederik Christian d. Æ. (1754—1794), hvor han nævnes som saadan 1761 og 1784. Kort efter 1785 maa han være kommet til Ulkebøl som Dejn. 1788 hedder det i Biskop Tønne Blocks Visitatsberetning:

»— Sognedegnen Christian Rudolph Ebeling kategoriserede nogenlunde. —

Ulkebøl Kirkekronik beretter:

»Indtil 1809 havde Kirken en Kirketjener, der samtidig var Organist, han kaldtes Dejn, men han var ikke Skolelærer. Den sidste af disse Degne og Kirketjenere var Christian Rudolph Ebeling, der døde den 2. Maj 1809 i en Alder af 78½ Aar.«

Ebeling var musikalsk — det var en Betingelse for at blive Lakaj paa Avgustenburg, da Tjenerskabet dannede Hoforkesteret.. Det var vel Grunden til, at Hertugen gav ham, da 55-aarig, Degnekaldet i Ulkebøl som en Slags Naadebrød efter trofast Lakajtjeneste. Han var en dygtig Organist. Der fortælles at en Afsending fra Hertugen kom til Ulkebøl for at prøve det i Aaret 1790 ombyggede Orgel, han opfordrede Dejn Ebeling til at spille. Den beskedne Dejn undsaar sig først, men lod sig dog sluttelig bevæge til at spille. Den fremmede undrede sig i høj Grad over Ebelings Færdighed og udtalte sig anerkendende om hans Dygtighed som Organist. —

Dejn Ebeling har været noget af en Tusindkunstner. Han byggede Vioiiner og Cellos og lavede de nydeligste Ting i Træskærerarbejde, Krudthorn o. l. Særlig Interesse tilvendte han Biavl; han skrev en Bog om Biavl, for

hvilken Kongen tilkendte ham Gulmedaljen.

Skoleforhold i ældre Tid.

I Pastor J. F. Langes Tid, (1712-1756) skriver Fyns Bisp Chr. Ramus i sin Visitatsberetning:

»Anno 1739 d. 6. September vigitet i Ulkebøl Kirke, hvor Ungdommen fandtes ikkun maadeligt oplyst af Mangel paa Skolen o. s. v.« —

Derefter ser det ikke ud til, at der 1739 har været en offentlig Skole i Ulkebøl Sogn.

Biskoppens Beretning af 27. August 1765 lyder bedre:

» — — — i Ulkebølle Kirke. Ungdommen fandtes vel oplyst o. s. v.«

Det ser ud til, at Skolen dengang har været oprettet.

1788 visiterede Biskop Bloch 146 confirmerede og 53 Skolebørn i Ulkebøl Kirke.«

Den ældste Skolelærer, der nævnes i Kirkebøgerne, er Samuel Cruckau, der døde 1765 i en Alder af 79 Aar. Hans Medhjælper var siden 1754 Frederik Hammer, der efter Cruckaus Død blev Skolelærer. Hammer døde 1804. Dennes Efterfølger var Sønnen Hans Jørg. Hammer, der i Marts 1833 druknede i den saakaldte »Kaplanidam« ved Kirken.

Den toklassede Skole maa være bleven indrettet efter 1811.

Stod det slet til med Ungdommens Undervisning i den Del af Slesvig, som stod under umiddelbar kongelig Bestyrelse, var det endnu værre fat paa de adelige Godser; i hin Del gaves dog i Almindelighed Undervisning, saadan som den nu var, i at læse, skrive og regne; men Adelen holdt med Forsæt sine Bønder paa et saa lavt Trin af Dannelse som muligt for lettere at beherske dem og tillod dem ikke at lære at regne og skrive, for at det, naar de rømmede fra Godserne, skulde blive dem vanskeligere at komme frem andensteds, og at de ikke efter Flugten skulde vedligeholde Forbindelse med Hjemmet.

Efter de meget lange Forhandlinger (1737 til 1744) udkom omsider et Reskript af Kristian den sjette af 15. Februar 1744, hvorved han paalagde samtlige Kirkevisitorer i Slesvig efter muligste Evne at »pussere« Forbedringen af Skolevæsnet, navnlig først paa saadanne Steder, hvor det kunde ske uden Bidrag fra den kongelige Kasse ved Paalæg paa Menighederne eller Tilskud fra Kirke-Æraret; Opførelsen af nye Skolebygninger maatte besørges

paa den »menageuseste« Maade, og Skolelærernes Løn skulde indtil videre blive som den var.

Skolen i Kær har bestaaet i 1788, da Lærer P. Matzen underviste i sit eget Hus. Da Matzen 1800 blev kaldet til Avgustenburg købte Hertug Frederik Christian hans Hus i Kær og gav Kommunen det som Skolebygning.

Sognets tredje Skole i Huholt er først oprettet 1895.

En gammel Regnskabsbog.

Ulkebøl Kirkes ældste Regnskabsbog er fra 1589. Den første Indførsel er Regnskabsrevisionen fra dette Aar og en Oversigt over Kirkeens Tilgodehavender, Skatte-restancer etc. Her følger et Udtog af dette ældste Kirkeregnskab:

»Anno 1589 thend 16. Septembris Evtter Kon.mayet wor allenadigste Herre prindtz oc Konings tilforord. regerings Raadtz p: Befalning, Bleff Ulcheböll Kierches Reg op hort, af Erlig oc welbiurdig mand Lauritz Brockenhusz til brangstrup, Hoffwitzmand paa Nyborrig, oc hederlig oc Höglærdt mand mester Jacop madsen, Superintendent ofuer Fyends stift paa Kon. may. oc Cronens wegne udi Sognepræ-

stens og Sognemændens pahørelse. Och offuer regnit ald tilstaandes giæld och wdgift Baade aff the forteden xj Aar vj aars Regenschafft Saa oc ano 87 oc 88. Da tilstod Kiercken som epterfølger.« — — —

I denne Regnskabsbog findes en Liste over de resterende Kirkeskatter.

Jørgen Korkes Restanz begontis 73 (1573) oc er skolig:

Byg x v Sk. (Byg 15 Skp.)

Av xx v Sk. (Havre — 25 Skp.)

Dertil er senere skrevet Bemærkningen: »intid att bekomme, da han er død oc börnene tigger.

Hans Madsen i »Suntzmarck« skylder 1 Ørtig Korn eller 2 M. 4 Sk. Dertil er bemærket: »Manden er død oc børne tigger«.

Jep Nielsen i Ulkebøl« er dragen fra Jorden och forarmid«; han resterer med 2 Mark.

Chresten Pedersen i Ulkebøl skyldte 4 Mark, 1 Ørtig og 6 Skp. Byg og 1 Ørtig Havre, men »Gorden øde oc ingen Arffuinger«.

Hans Madsen i Ulkebøl »som blev forarmit oc drog bort herfra« skyldte Kirken 3 Mark, 6 Skilling og 2 Penning.

Peter Nielsen og Mads Lauses i Vollerup, der resterede med Kirkeskat for 4 og 6 Aar, har

begge faaet Tilføjelsen» »forar- midt«.

Listen nævner 14 Bønder i Ulkebøl Sogn, som ikke kunde betale Kirkeafgifterne, men ser man andre Sognes Regnskabsbøger fra denne Tid, har det ikke været bedre der. Hertug Hans d. Y. og Adelens Haardheder har vel nok tildels været Skyld deri. De har paa ingen Maade bidraget til at bedre Bondens trange **Kaar**.

Men Hertug Hans efterkom heller ikke sine Forpligtelser. 1588 var han 11 Aar tilbage med sine Betalinger til Ulkebøl Kirke. I dette Aar var hans Gæld til Kirken løbet op paa 411 Mark og 12 Sk. lybsk. Om eller hvornaar Hertug Hans har betalt sin Gæld, fremgaar ikke af de senere Regnskaber. Ligeledes har Daniel Rantzau i en lang Aarrække skyldt Kirken 56 Mark 8 Sk. l.

Endnu i Aaret 1602 anføres Hertug Hans d. Y. under »Gamil gield«:

»Førstlig naade Hertug Hans war skyllig« 4 Rigsdaler, 11 Mark og 22 Skilling.

Efter andre Kirkers Regnskabsbøger at dømme, har Hertug Hans ikke taget det saa nøje med at efterkomme sine Forpligtelser overfor Kirkerne. Hertug

Hans kunde betale. Værre var det for Bønderne. Dengang som nu: daarlige Tider.

»**Ulkebull Sognekieerckes Thien- de och aarlige Indkombst 1589**« indeholder en Fortegnelse over de tiendepligtige Sognefolk for omtrent 350 Aar siden, der nu kan have sin personalhistoriske Betydning:

	Biug Havre	
Ulkebull	skp.	skp.
Harthig Jensen	5	9
Søstren Jørgens	8	13
Lauridtz Thordts	8	13
Lauridtz Thügis	3	6
Claus Nielsen	4	7
Jørgen Michels	5	9
Chresten Michels	5	9
Christen Møridtzen	5	9
Michel Niels	5	9
Peder Thørris	5	9
Madtz Hans	5	9
Madtz Christens	5	9
Madtz Niels	8	13
Claus Hartigsen	8	13
Hans Taigsen	5	9
Nis Lassen	5	9
Claus Jørgens	5	9
Nis Godelycke	5	9
Henrik Lassen	4	8

Kær Bye.

	Biug Havre	
	skp.	skp.
Riggell Jens	5	9
Christen Jens	5	9

Claus Steffens	5	9
Jørgen Niels	5	9
Hans Pauls	5	9
Nis Bryde	5	9
Nis Claus	5	9
Jens Mogensen	5	9
Peder Jens	7	11
Peder Hans	7	11
Marthen Anders	5	9
Jørgen Madtz	5	9
Nis Jebs	5	9
Pouell Peders S.	5	9
Christen Thordtz	5	9
Pouell Thagsen	5	9

Wollderup Bye.

Christen Peders, 1 Ørtig		
Hans Thammes	8	14
Claus Jebs	9	15
Peder Jaspers	7	11
Peder Ebbes	8	13
Jes Michels	8	13
Peder Lassen	5	9
Christen Jens	6	10
Hans Claus	6	10
Claus Jens, 1 Ørtig		
Hans Christens	6	10
Lauridtz Lang	6	10
Hans Niels	6	10
Peder Clemmidts, 1 Ørtig		
Peder Olufsen	1	2

Sundtzmarck Bye.

Christen Jens	5	5
Hans Christens	4	5

Peder Frost	6	10
Anders Niels	6	10
Hans Thordtz	4	8
Pouel Peders	6	10
Jørgen Niels	6	10
Christen Mogens	9	15
Hans Michels	6	10

Klinthing Bye

thiendir aarligen til Ulcekebüll
Kircke udi en Summa beregnit

Biug	2 Ørtig
Hafuer	2 Ørtig

Udpluk af Kirkens Regnskabsbog.

Udgift:

1676. Bøndernes Ølpenge, som dem gives paa den Dag de yder deres Korn til Kirken, hvorimod de igen uden Betaling ager for Kirken naar kun det behøves 24 Rd.

(I 1681 og senere er denne Udgift indført under: »Bøndernes aarlig Rettighed for Kirkens Extra«).

I en senere Tid maatte Præsten for Kørsel af Brændsel give et Gilde til de Klinting Bønder paa Leveringsdagen. Denne Skik er bleven afløst, men Sognepræsten betaler endnu aarlig 3 Kr. i Ølpenge.

- 1687 bekostede Kirken Istand-sættelsen af »en gammel mured Begravelse i Kirken, som nu ingen Ejermand hafuer, hvilcken var gandske forfalden«.
- 1689 »Sognepræsten Hr. Nicolaus Harbo: for Hans reyse og store Bekostning da hand kom til Kaldet« fik en Erstatning af 60 Rd.
- 1690 »Gifued Jørgen Guldsmed i Synderborg for Kalck og Disk at sætte en Skrue udi 4 Sk.« at sætte en forgyldt Skrue udi 4 Mk.
- 1691 »Er efter Bevilling gjort et nyt Pulpitur i Kirken, eftersom folckene ické hafde Rum, hvilcket endeel Sognemænd af deris egne midler bekostede, saanær som 14 rdlr. som af Kirkeens midler der till blev forskuddt, efter som det var højlig fornøden.«
- 1692 ladet bekoste en ny Skriftestol i Steden for den gamle, som duer gandske intet. Item et skab til at forvare Messeklæderne udi, hvortil er forbrugt 29 Mk. 7 Sk.
- 1693 givet for et skilderi paa altertavlen at giøre 24 Mk.
- 1699 blev Østgavlen (Korenden) stærkt beskadiget i en voldsom Storm.
»Kirkecoufls Muren Ved Koeret, som af Storm og U-vejer var refnet« — osv. — til dens Reparation blev brugt 2 Store Jern Anckere som vog 9 Lisp. Disse Anckere kostede 3 Rgdlr. 2 Mk. 8 Sk.« — Smeden fik samme Sum i Arbejdsløn, Murmanden 4 Mark for at Huller til dem og Glarmesteren maatte reparere Stormskaden paa Vinduerne.
- 1706 »Om St. Michelslag tide brød et forbandet tiufagtigt Menneske om Nattetide ind i Kircken igiennem Vinduet v. Skriftestolen og bort stjal de fattiges Sparebøsse, tillige med Pengene. — Hvorfor Vinduet straxen igien maatte repareres. Og kom dertil En Jern Stang til ydermere Beskiermelse, som vejede 2 1 Pd.
- 1734 blev 3 Grave i Kirkegulvet fyldte som vare siunkne.
- 1746 »repareredes en Begravelse i Kirken, som var ganske brøstfældig«.
- 1748—49 blev Pulpituret »ny opbyggt«.

1750 betaltes Regningen for
»at nedbryde dend saa for
faldene »Woldrup Port«, og
»een Dag at reparere den
Ulkebølles Port«.

(Kirkegaarden havde tre
Porte, mod Nord, Øst og
Vest. Mod Nord var Ulke-
bøl-Porten, mod Øst Volle-
rup — og mod Vest Sunds-
mark-Porten.)

1762 anvendtes 300 Rbdlr. til Kir-
kens Hovedstandsættelse.

Rønhave.

Den tidligere Herregaard Røn-
have var i sin Tid en ret betyde-
lig Gaard. Voldgraven fører end-
nu om en stor Del af Gaarden.

Her sad allerede i Middelalder-
ren en af de betydeligste Adels-
slægter paa Als, Familien Holk.
Den kan føres tilbage til Begyn-
delsen af 14. Aarhundrede. 1315
nævner Huitfeldt en Johan Holk
til Rønhave. Den ældste Holk,
der er nærmere kendt, er Godske
Holk, der tillige var Stamherre til
Ballegaard, gift med Else Svave.
Hans Fader har været en Detlev
Holk, vistnok dennes Broder, en
Mathis Holk, solgte 16 Gaarde
paa Als til Kongen. Detlev Holk
var gift med Margrethe Pogwisch.
I Skattelisten 1506 nævnes God-
ske Holk ikke mere, derimod er
hans Sønner Bertel og Wulf an-

ført med 4 og 13 Gaarde. Bertel
var Ejer af Rønhave, Wulf havde
Melsgaard.

Bertel nævnes iblandt de ade-
lige, der tog Afstand fra Kong
Christian II og hyldede hans On-
kel Frederik af Gottorp som re-
gerende Fyrste. Ved denne Lej-
lighed findes han anført med to
Heste (d. e. to væbnede Ryttere
til Hærfølge). Det er et Bevis
paa, at hans Ejendom hørte til de
større Besiddelser, der havde
mindst 10 Fæstegaarde. Bertel
var gift med Karen Lund, en Sø-
ster til Markvad Lund paa Tands-
gaard. I Plovskatten for 1534
staar han anført med 10 Plove.

Han døde 1535; hans Søn Hen-
rik blev Ejer af Rønhave. Henrik
fik sin første Opdragelse hjemme
paa Gaarden, 1528 blev han Stu-
dent i Wittenberg. Senere var
han en Aarrække Sekretær i Fre-
derik I.s Cancelli, og dette Em-
bede beholdt han ogsaa i Chri-
stian III.s første Regeringstid.
1546 giftede han sig med Magda-
lene Reventlow, en Datter af An-
ders Reventlow til Søboe paa Fyn.
Med dette Ægteskab kom han i
Besiddelse af mange Gaarde, og
senere arvede han Stamhuset
Søboe. Det var ham, der forærede
den gamle Prædikestol til Ulke-
bøl Kirke i Aaret 1547. Senere ar-

vede han ogsaa Ballegaard, dels efter Godske Holck og dels efter Iver Eriksen af Slægten Rosenkrans, hvis Moder var en Dorthea Holck. Han maa have arvet meget Gods af Slægten Rosenkrans i Tønderegnen, thi i 1573 byttede han 9 Gaarde i Tønder Amt mod 5 Gaarde i Ulkebøl, som tilhørte Hertug Hans den Ældre af Haderslev.

Henrik døde 1579 og blev begravet i Jordløse Kirke paa Fyn. Fru Magdelene døde 1602. Fire Sønner, Bertel, Anders, Detlev og Christian overtog hendes Gaarde.

En femte Søn, Erik, var død, 5 Dage gammel.

De fire Brødre gik alle i den danske Konges Tjeneste. Efter at Detlev i flere Aar havde opholdt sig ved flere Fyrstehoffer, blev han 1588 Lensmand paa Københavns Slot og senere paa Kronborg. Han var Fader til den bekendte Christian Holck, der som kejserlig Feltmarskal i 30-Aarskrigen blev hævet i Rigsgravestanden. Han var født paa Rønhave. I en af ham skrevet »Slægtebog« hedder det om Faderen, Detlev Holck: »Hand blødte sig død af Næsen«.

Den yngste Broder Christian traadte i Tjeneste ved det Konge-

lige Cacelli. 1596 blev han Medlem af Rigsraadet og blev Stamfader til den nulevende Linje Holck til Holckenhavn ved Nyborg.

Anders Holck, født 1550 paa Rønhave døde den 11. April 1595 i Svendborg, hvor han blev begravet i Fruekirken. Han var indtil 1589 Ejer af Ballegaard.

I Sommeren 1589 solgte Detlev og Anders Holck Rønhave og Ballegaard til Hans Blome til Gammelgaard og Helvedgaard. Denne solgte 1596 Godserne til Hertug Hans den Yngere for 31,500 Rigsdaler.

Fra 1653 havde Anna Rantzau, gift med Amtmanden i Eutin Melchior v. Korff, Rønhave i Pant for et Hertuginde Anna af Sønderborg ydet Laan. Fordringen gik 1667 over til Wolf Rathleau, der fra 1674 havde Rønhave i Forpagtning for 1050 Rdlr. aarl. 1684 blev han paa Grund af resterende Skatter sat fra Gaarden, der Aaret efter inddroges under Sønderborg Amt. Ca. 1667 menes den gamle Hovedbygning at være bleven nedbrudt.

Holkerne førte en rød Mursparre, bestaaende af 7 Sten paa Solgrund i Vaabnet. Hjelmen var prydet med 7, afvekslende røde og hvide Faner.

Hertug Hans udvidede Rønhave, idet han nedlagde Byen Skovnuse, der laa nord for Rønhave. 1925—26 oprettedes paa Gaardens Jorder 27 Husmandsbrug, herved er Byen Skovhuse genopstaet. 1667 maatte Hertug Christian Adolph sammen med de andre Godser afstaa Rønhave til Kong Christian V. Gaarden blev under Kronen indtil 1764, da Kong Frederik V. afstod den til Hertug Frederik Christian af Avgustenburg.

1852 kom Rønhave sammen med de andre Avgustenborgske Besiddelser atter under Kronen. 1855 kom Godset i Privateje. En Fru Berling købte det for 160,000 Rigsdaler. Efter hende blev Svigersønnen, den danske Orlogskaptajn Møller Ejer. 1866 erhvervedes Godset af Schwedfeger (450,000 Mark) som i 1904 solgte det til den prøjsiske Domænefiskus for 675,000 Mark. Nu er den danske Stat Ejer af Rønhave.

I »Slægtbogen«, skrevet af Rigs greve Christian Holck, findes en Fortegnelse over Fadderne paa Rønhave ved Daaben af Henrik Holcks 5 Sønner. Denne Fortegnelse giver et fyldigt Overblik over den alsiske og sundevedske Adel i det 16. Aarhundrede. Ved

Siden af Fadderne af vor hjemlige Adel findes en Del andre Navne, særlig fra Fyn.

I følgende Fortegnelse nævnes kun Fadderne fra Als og Sundeved.

»Anno 1549, i September Maaned, Tirsdagen efter St. Bartholomæus, blev Henrik Holcks første Søn, Bertel Holck, født. Faddere vare (bl. a.):

Gregorius Ahlefeldt til Søgaard.
Benedix Sehested til Melvedgaard.

Woldemar og Jørgen von der Herberge til Snabeklund.

Thönis Stuhre til Helvedgaard.

Jørgen Sture til Gammelgaard.

Erik Ucke til Avnbøllund.

Fru Karen Holck*).

Gottschalk Holck, Bertelssøn **)

Fru Karine til Estrup***).

Fru Anne Magnussen til Blansgaard.

Anno 1550 i December, den femte efter Nymaane, fødtes Henrik Holcks anden Søn, Anders. Faddere vare (bl. a.):

Erik Eriksen til Egstruppe (Jestrupgaard).

*) Gift med Benedict Sehested til Helvedgaard.

***) han havde Gaarde i Ulkebøl.

****) Fru Katrine Eriksen til Jestrupgaard.

Jochim Bryde til Søboe+).

Fru Karine von der Herberge,
Schnabeklund.

Fru Karin Sehested til Melved.

Anno 1556 den 10. Januar blev
den tredje Søn, Detlev Holck, født
Faddere vare (bl. a.):

Paul Mogensen til Blansgaard.

Henrik Lund til Torsletgaard
(Tandsgaard).

Jørgen Hartvig til Munkegaard.

Schakie Philis, Husfoged paa
Sønderborg.

Balzer Karberg, paa Ertebjerg-
gaard.

Fru Anna von Arnfeld til Sø-
gaard.

Fru Margarete von Qualen til
Avnbøl.

Fru Margarethe von der Har-
deberg, (Herberge) til Schna-
beklund.

Fru Ermegart Bryde til Søboe.
Jomfru Barbare Eriksen til
Estrupgaard.

Hr. Powel Godelycke++).

Anno 1558, den 29. Mai, paa Pin-
sedag, da Planeten Jupiter stod i
Skorpionens Tegn, blev den fjer-
de Søn, Christian Holck, født.
Der var kun faa Faddere tilstede,
bl. disse:

Johan Blom til Melsgaard.

Godske Holk til Ulkebøl.

Jomfru Anna v. Qualen til Avn-
bøl.

Pastor Peter Brun til »Ulcke-
bullkierke«.

Anno 1564, den 2. September, en
Lørdag, da Maanen stod i sit
sidste Kvarter og tre Dage før
Nymaane, blev Henrik Holcks
femte Søn, Erik, født. Da Daaben
allerede fandt Sted Tirsdag den
5. September, var kun faa Fad-
dere indbudte:

Anders Holck.

Brigitte Sture (Bertha Sture til
Helvedgaard).

Anna Hartwig til Munkgaarde.

Erik døde to Dage senere, Tors-
dag den 7. September om Aftenen
Kl. 11. Han blev begravet i Ulke-
bøl Kirke ved Siden af sin Mo-
ders Stol.

Af denne Sammenstilling skøn-
ner man, at der har været et godt
Forhold mellem Adelen paa Als
og Sundeved. Adelen stod ogsaa
i et ret godt Forhold til Bønderne,
da vi fra Bøndernes Side ikke
kender til Klager over den. Ade-
len stod sig i hvert Tilfælde be-
dre med Bønderne end vor Søn-
derborger Hertug Hans. For ham
var Adelen en Torn i Øjet, og han
førte en forbitret Kamp imod
den. — Han vilde have Ade-

+) Søboe, senere Rumohrsgaard.

+ +) Paul Godelycke var Provst i
Sønderborg.

len bort fra deres Gaarde, for at lægge Jorden til sin. Det lykkedes ham i Tidens Løb at købe 17 Adelige ud, der for største Delen var arvesiddende paa Als og Sundeved. Desuden købte han af Bøndergods, hvad han kunde faa, at næsten hele Als og en stor Del af Sundeved efter Aaret 1600 var i Hertugens Besiddelse. Kun to af de Adelige paa Sundeved bød Hertugen Trods og holdt fast ved Fædrenes Eje, det var Paul Magnussen paa Blansgaard og Didrik Høk paa Avnbølgaard.

Om Rønhave beretter Pontopidan i sin danske Atlas (1781), Side 436:

»Rønhave har smukke og vel vedligeholdte Ind- og Udbygninger og er omringet med en Grav, hvorover dog Vindebroen ej er ved Magt. — Gaardens Jorder bestaar af 10 Kobler, Hollænderiet af 80—90 Køer.«

Ulkebølgaard.

»Balzer Karberrig til Erbikgaard (Ertebjerggaard), der anføres i Fadderregistret ved Daaben af Henrik Kocks tredje Søn paa Rønhave 1566, nævnes 1570 »til Ulkebølgaard«. Ved Køb eller Pant erhvervede han nævnte Aar Ulkebølgaard af Drude Høk.

Dette Gods bestod af 4 Gaarde

og ejedes allerede 1534 af Drude Høk. Hun var Enke efter Gottschalk v. Høk, der var beslægtet med Ejerne af Avnbølgaard. Drude var en født Holk fra Rønhave.

Naar baade hun og Balzer Karberg nævnes med 4 Gaarde og kaldes til Ulkebølgaard, kan der kun være Tale om et adeligt Sæde. Selve Sædegaarden har været omgivet af Vand, ikke alene som Værn, mere som Tegn paa den adelige Værdighed.

Men hvor laa Ulkebølgaard?

Efter Folkemunde skal de to Gaarde, »Bagmose« og »i e Moos«, tilsammen have været en Junkergaard, udlagt fra Rønhave. De fire Gaarde er muligvis Drude Holcks »Dattergods«.

Da Bagmose blev ombygget i 1866, blev en ca. 15 Meter bred og indtil 1 Meter dyb Grav, der laa i en ret Vinkel øst og syd for Vaaningshuset, udfyldt. Denne Grav kunde minde om en gammel Befæstning, og det maa antages, at Bagmose er den tidligere Ulkebølgaard.

Karlelav for Karlene under Rønhave.

(Mellem 1754 og 1764).

Højbårne herre og greve, højstbydende gehejmeråd, kammerherre og amtmand, nådige herre Grev Henrik VI af Reus!

Deres højgrevelige excellence på det allerydmygeste gives tilkjende, hvorledes at vi svende udi Rønhofs len holder vores lav og samkvemme på en ordentlig og skikkelig måde. Da først, når vi kommer tilsammen, da spørges af forstanderen, om der er noget at klage over nogen af vores brødre siden den sidste forsamling. Siden begynder vi saaledes:

Først med konning Frederik den 5. skål. 2. Dronningens skål. 3. Kronprinsens skål. 4. Hans højgrevelige excellences skål. 5. Vores sognepræstes skål. 6. Vores husbonders skål. 7. Vores egen lavs skål.

Og dermed ender vi vores lav som følger, så at forstanderen atter igjen spørger tvende gange, om der er noget at klage over denne dag, siden vi blev forsamlede. Og findes der da noget ukristeligt, da bødes derfor, eftersom sagen er. Derefter udi al stilhed beder enhver hos sig selv Gud om en god nat med en andægtig bøn. Derefter også med et vers af en gudelig salme, som vi samtlig sjunger med hverandre, som således lyder:

Alle samtlig os bevare
denne nat og al vor tid
fra ulykke, våde og fare,
fra urolig tvist og strid.

Afvend vands og ildens nød,
pestilens og hastig død.
Lad din vredes ild udslukkes
og mig ej i synd bortrykkes.

Ak, bønhør nu, kjære fader,
hvad jeg sønlig har fremført;
Jesu, jeg dig ej forlader,
før jeg bliver hos dig bønhørt.

O! du værdig Hellig Ånd,
vores trøster og talsmand,
bør og fuldgjør min begiære,
amen, ja, det skal så være.

Derpå begynder forstanderen at tale disse ord, som lyder således:

Gud i himmelen, han bønhøre denne og så vor sang. Gud, han være i vores lav og i enhver ung karl eller mands lav, hvilket det sig være kan. Så udlyser vi af vores lav al slem, utilbørlig snak og tale, indtil os igien Guds nåde og Gud den Helligånds hjælp og bistand. Og er der nogen, som fordrister sig til og gjør os noget klammeri her i huset eller på sin hjemvej, han skal være brøstfældig i vores lav og øvrigheds brøde uforgjet. Drage disse ord til minde. Dermed sidder i Herrens fred allesammen. Det ønsker jeg eder af mit Hjerte. Amen.

Dermed skilles vi fra hverandre på en kristelig måde, uden nogen klammer og trætte.

Nu haver det været brugelig fra gammel tid af, at når der først kom en karl til os udi vores lav,

så haver han den første gang givet 6 sk. til hønsepenge, og derfor bliver han antagen iblandt os som vores broder og kammerat. Dernæst gives og 4 sk. for sin græsle, den første dag han slår græs dermed udi kongens kobbøl, og det derfor, at vi skal fort hjælpe hannem, om det behøves. For det tredje gives og 4 sk. for hans kornle, og det derfor også, at vi hjælper hannem, om det behøves, så at forpagteren kan få sit arbejde fort gjort, når tid er. For det fjerde må ingen af vores kammerater indgå udi kongens kobbøl med sin le uden knibe uden at betale 4 sk. derfor, og det derfor at ingen skulde skjære sig der på, når vi er forsamlede i en stor mængde. For det femte var det brugeligt, at en karl, som ikke haver været med os udi vores lav før, skulde have en stor kande fuld af øl at drikke til en velkomst eller og at betale 4 sk. derfor. Men nu for nogle år siden er, Gud ske lov! drikken ikke så meget som forhid, en del for kongens og øvrigheds strenge befaling, såvel som for vor egen sognepræst idelig formaning, så at denne kande er bleven aflagt hos os samtligen. Men dog alligevel bliver dennem en liden ærendrik tilskænket, hvoraf de må drikke så meget, som de se'

ver vil, og derfor gives endnu i vores lav 2 sk. til skjænkerpenge.

Således haver vi holdet vores lav fra gammel tid, og dette for den årsags skyld, at ingen karl enten ung eller gammel, kan udføre sit hovarbejde uden andre sine kammeraters hjælp og bistand, thi skulde enhver gå for sig selver, da kom deraf en stor uenighed og trætte.

Nu findes der en karl udi vores len, som er tvende gange blevet borte fra vores forsamling, og det af egensindighed. Nu haver vi efter gammel lavs brug sat hannem at betale første gang 2 sk., anden gang 4 sk., for det tredje 4 sk. for sin græsle, for det fjerde 4 sk. for sin græsle, for det femte 4 sk. for sin le uden knibe, for det sjette 2 sk. for sin ærendrik, hvilket han altsammen nægter at betale.

Nu beder vi hans højgrevelige excellence på det allerydmygeste, om det hannem behager, da at være os behjælpelig med slig tilfælde med denne karl; thi vi eragter ikke at føre nogen sag derom, men hvad som hannem behager, det er vi som hans allerydmygeste underdanere dermed tilfreds.

Og at det er en gammel brug for enighed og behjælpeligheds skyld udi hovarbejde, dette kan syns-

og sandemænd såvel som alle bolsmænd udi Rønhofs len bevidne.

Jens Pedersen, sandemand,
Las Steffensen, David Matzen,
Nis Clausen,

som forstandere udi Rønhof len.

Efter »Sønderjydske Aarbøger« 1902, hvor M. H. Nielsen har gengivet den Side 26—30 efter Originalen i Statsarkivet i Slesvig C. III. Polizeisachen Gilden.

Han tilføjer Gengivelsen er selvfølgelig ordret efter Originalen, men jeg har ikke bevaret dennes temmelig mangelfulde Skrivemaade.

I Skrivelsen er det fremstillet, som om de først drak, siden bad og sang de. Det almindelige er, at de først bad og sang. Naar de saaledes først havde givet Vorherre sit, kunde de med god Samvittighed drikke ovenpaa. Der er noget i Skrivelsen, der tyder paa, at de Rønhave Karle har baaren sig ligesaadan ad.

Vil-Kaars-bref. 1) for Ulkebüll og Kier.

Aff Guds Naade Vi Christian Adolph, Arving til Norge, Hertug til Slesvig-Holsten, Stormarn og Ditmarschen, Grefve til Oldenburg og Delmenhorst . . .

Gjører Hermed Vitterligt, at ef-

ter vi Naadigst erfared Hvorledes udi den forgangne Kryg og Plynøring Voris Bye Ulkebüll, og Kier, deris Vil-Kaarsbref er bleven af Soldater fratagen, de Ville Vi ad de udi Deris Byer skulle have klare og funderte puncter nu paa ny ere opsat, dennem derefter rette dermed de indbirdes Kunde have god Samdrettighed, og skal samme aarligen paa voldsbrødag Eller St. Vitydag deres Sæmtlige Naboer Lade forlese, saa at derils efterkoanmere dennem ikke naa bleklage, herom ingen Videnskab at have og Ville vi hermed Stadfeste Efterskrevene Punkter udaf Ulkebüll og Kier Mænd funderet og paalagt som efterfølger!

1. Først Rug-Sæden er tilsæt, skulle vi holde Vores Rugmark udj Fred, gierde vel ved Magt og Lyge, ved Herstab og Naboers Brode, hved 18 Rd.
2. Hwem som ikke tager sit Quaeg af Rugmarken, naar han bliver derom advaret, da at give Herskabet og Naboer brøde, Bywer 9 Rd.

---

1) Slesvig. St. Ark C. III. 1. 110. Aftrykt i Dr. Jørgen Hansen: Flurverfassung Alsens. 1914.

3. Ingen stal Tydere udi Vores Mark hopper med Føll eller giold Kriæ, eller Svin ved Brøde til Herskab og Naboer hver 18 Rd.
4. Kræ, som kommer of vores Fællad, og bliver ikke lagd hegt paa gifve forstegang til Fældleye 1 Rd., 2der Gang 2 Rd. men 3der Gang der ikke er lagt hegt paa, give öfrigheden og Naboer hver 9 Rd.
5. Hvilken Dag, som die 12 Legs-Mænd med Fortals Mændes og Nabornis Samtykke er stef ned, at slaa Kræ paa Deres Fællad, og dem som sammø Dag ikke møder gifner Herskæ^h og Naboer hver 9 Rd.
6. Hver som slaar meere paa Følladen som sit rette Leg den giver Herskab og Naboer hver 18 Rd.
7. Hvilken Dag udi Foraared Naboerne setter byg Marken i Fred, Hvilken som da ikke holder sit quæg deraf, mens gjør herimod, den give Herskab og Naboer hver 18 Rd.
8. Hvilken som haver Græss paa vores Fællad at sælge da Naboerne samme at tilbyde for nogen anden, og dersom Naboerne det eij Ville have da efter Voldborigs Dag da at sælge det hvem dennem lystet, ved Brøde til Herskab og Naboerne, hver 9 Rd.
9. Hvem som paar et Sted mister sine Gjærder, og dem paa et andet sted Efter Soelreeb ikke vil tage i gjen, den give öfrigheden og Naboerne hver 9 Rd.
10. Naar Fortals Manden stefner Naboerne til sammen og de der ey møde, der at give Naboerne 4 Rd.
11. Hvem som ij Fortals-Mandens ord, uden det, som billigt er, den giver Herskab og Naboerne hver 18 Rd.
12. Hvilken som Ployer paa sin Naboer, eller slaar fra hannem, udi lige made Hygger hannem hans riss eller Torn til skade, og de endbyrdes derom ikke kunde forliges, at give Herskab og Nabo hver 24 Rd.
13. Hvilken som Tyderes paa sin Nabors Græss uden minde den give Herskab og Nabo hver 9 Rd.
14. Om det befindes at nogen Rider, Kiører eller gaar over nogen Mand's Eng eller Korn, som ey er Lagd baulige Veye, og Riehen, og ander steds omkomme Kand, dan give Herskab og Nabo, Hver 18 Rd.

15. Naar Vi ud gaar og beser Voris giøder, og Hvis da ikke findes fertig give for hver Vyde forste Gang En s., ander Gang ogsaa, nenstredie Gang give Herskab og Naboe Hver 9 Rd.
16. Ingen af Vores Naboer skal feste Borgerne 2) noget Graes til at Tydere paa, mens til at slaa med Lea staar det dennem fri Ved Brøde til Herskab og Naboer, hver 9 Rd.
17. Hvem som Berover nogen af Voris gierder, Enten udi Skau eller Mark, og vorder derofver betegnet giver Herskab og Naboerne hver 18 Rd.
18. Hvilken som af andre Byer findes paa Vores Mark med Heste eller Vogne at Hugge, eller Bieder med dennem eller andet Krø gifver Herskab og Naboerne Hver 18 Rd
19. Ingen Kardner maa have meere som Eem Kø udi Tyder for minde 23 Rd. og hvem som setter meere udi Tyder Eller slaar i Auritz-Graess, da at have det ogsaa med Naboers minde, Eller give ofrigheden og Naboerne hver 18 Rd.
20. Ingen skal slaa Løss udi Auritz graess, uden det er alle Naboer Ja, og Samtykke, ved Brøde til Herkab og Naboerne hver 18 Rd.
21. Naar Gud vil, at vi faar eller Haver voris Skov til Feeled, da maa Kaaderne nyde et Krä derpaa for tilborlige Betaling.
22. Ingen skal slaa i sit Korn eller Eng førend vi ere alle sam dregtig til at følger, ogsaa skal ingen Høste Eller afflaa sit grønne og umaant Korn, mens findes Een anden, for en Agger Brødkorn betrengst, da at have det med Nabors minde, hvem som herimod gior gifver Herskab og Naboerne hver 18 Rd.
23. Hvem som tager sit Krae ud af Fælden, uden Fældfogdens Minde, den gifnver Herskab og Naboer hver 18 Rd.
24. Naar som helst vi Haver faaet Aurit udi Een Mark da den anden at have udi Fred og Hvem som derudi Tydere eller slaar løs uden Naboers Minde, givo Herskab og Naboer hver 18 Rd.
25. Hvem som enten Ployer, harrer, høster eller indkører om hellige Dage, eller om Søndagen under Prædiken eller

---

2) Sonderborgs Borgere.

- ved Naetter tyder, da at give Herskab og Naboer hver 18 Rd.
26. Naar som Oldens Aar er, hvem da slaar mere ud end-som sit rette Leg derpaar, da at give for hverd til ovrigheden, hver 18 Rd.
27. Ingen Mand skal Tydere paa nogen andem Mands Agger førend den er refved og Korned deraf er indførd ved Brøde til Herskab og Naboer hver 18 Rd.
- Hvis og ellers af Svin bliver funden, som kommer ud forvarende i Skoven da at give for hvert Svin 4 Rd.
28. Hvem som tager sit Krae af Feeleden og slaar andet derpaa iggen uden Nabornes Minde og Samtykke giver of-righeden og Naboerne hver 18 Rd.
29. Hvem som haver Høst ved nogen Grund med en anden og vil det ikke holde, dend at opsigte om Sancte vite dag.
30. Smeden at unde et Krae fri paar Feeleden og en Koe fri udi tyder, og dersom handbe-gjører, mere da at have det med Nabornes minde.
- Paa alle die forbeskrevene puncter skal Vrøgeren med For-standeren have en flittig opsyn

den ulydige mod Hans Forselse strax Lade anteigne og straffe, og dersom Vrøgeren eller Forstan-deren med nogen seer igjennem Fingerne da en have derfor fem Rth. Kongl. Mayst. Brøde at op-tinge, hvorefter de dennem Ha-ver at rette og for Skadø at tage vare. 1)

Dette Vilkors brev er Efter sambl. Ulkebüll og Kier Mänds begiering paa ny omskrefven o, forfærdiget, Lige Lydendes Copia af deres hafte Vilkaars Bref ord efter andet.«

Nyt Vilkaarsbrev fra Aaret 1802.

De 34 af Kjær og Ulkebøl-Byer til et Grundelov forenede Boels-mænds indbyrdes Forening eller Vilkaarsbrev, oprettet i Aaret 1802.

Landseparationen i Aarene 1793 og 1794 har gjort et nyt Vilkaars-brev fornøden for os, med aldeles Ophævelse af det gamle. Vi have altsaa, for bedrø at vedligeholde og fremme god Orden forenet os med hinanden om herefter an-førte Genstande paa følgende Maade:

- 1) Dette Vilkaarsbrev gik tabt under en Proces mod Borgmester Lars Petersen i Sønderborg. Amtmand von Platen har 1719 stadfestet denne Kopi i Nærværelse af Sand- og Synsmændene.

1.

Enhver er forpligtet til, bestandig at vedligeholde sit Hegn og sine Gjærder i forsvarlig Stand, og sørge for at Gjærdene, saaledes som de nu ere plantede, staa i lige Linie paa Grøften. Ingen maa heller plante andre Slags Træarter ved Gjærder og langs med Pløjeland end Hessel og Torne. Men ved bestandig grønt Land og Engbund tillades det og foruden Hessel og Torne at plante Pil og Elletræ, men ingen Asketræ. Hvo der handler her mod har at vente Straf efter Omstændighedernes Beskaffenhed.

2.

Det levende Hegn med Tilbehør maa bestandig holdes tilbørlig under Ave, for at det tilgrænsende fremmede Land, det være sig Pløjeland, Enge, Vej eller andre Landerier, ikke skal overskygges paa en Maade, som er til Skade. Hvo, som i denne Henseende gør sig skyldig i en Forsømmelse eller vel endog i en Opsætsighed, forfalder første Gang i en Brøde af 18 Rd. til Herskabets Kasse, og 18 Rd. til Vilkaarsbrevets Interessenter.

3.

To Gange om Aaret, nemlig om Majdag og Mikkelsdag have In-

teressenterne efter Forstandernes Tilsigelse, at efterse alle Gjærder eller Hegn. Dem eller de, hvis Hegn da ikke findes i forsvarlig Stand, betaler straks 4 Rd. til Interessenterne, og naar han ikke sætter sit Hegn i behørig god Stand inden den Tid, som bliver bestemt dertil, betales første Gang 18 Rd. til Brøde til Herskabets Kasse og 18 Rd. til Interessentskabet.

4.

Hvo der bliver overbevist om, at han har taget sig for, at berøve fremmede Gjærder, det være sig paa hvilken Maade det vil, betaler første Gang til Interessenterne 18 Rd. til Brøde, og maa desuden vente at blive straffet af Øvrigheden efter Forbrydelsens Beskaffenhed.

5.

Ingen maa tøjre sine Kreaturer saa nær til en anden Landsidders Gjærder, at hans levende Hegn skades derved. Hvo der handler herimod betaler 32 Rd. Brøde, nemlig 16 Rd. til Herskabets Kasse og 16 Rd. til Interessenterne.

6.

Hvo der tillader sig paa nogen Maade at stjæle i et fremmed Skovskifte, betaler 19 Rd. til Interessenterne og skal desuden angives af Forstanderen til Øvrig-

heden, for at han efter Omstændighederne kan vorde straffet for sin Forbrydelse.

7.

Kørsel, Ridning og Gang over fremmed Landeri, hvor der ingen ordentlig Vej eller Sti er udlagt, bliver, da det er skadeligt, erklæret for utilladeligt. Hvo der forser sig i denne Henseende betaler første Gang 32 Rd. til Brøde, Halvdelen til Herskabets Kasse og den anden Halvdel til Interessentskabet.

8.

Det Vand, som samler sig paa Interessenternes Landerier, beholder uforstyrret sit hidindtil havde Løb efter Naturens Anledning. Enhver er altsaa ifølge heraf beføjet til at afgrave samme af sit Land, og Landnaboen er forpligtet til at modtage samme, for at det kan beholde sit naturlige Løb. Følgelig bør sammes Afløb ikke standses, ved at dæmme eller stoppe for det, til Skade for andre Landbesiddere, især til Skade for de Enge, ved hvis Bonitering der er taget Hensyn til Vandets Nytte, og ligesaa lidt henføres paa Vejene til Hindring for Passagen. Hvo der forser sig imod denne Anordning, har at vente Rettens Følger og Straf efter Forseelsens Beskaffenhed.

9.

De indhegnede Veje maa uforandret beholde den Bredde, med hvilke de er udlagte ved Separationen. Heller bør ingen plante Hækker paa de indhegnede Veje eller de saakaldtes Forter, for derved at gøre Fremkomsten vanskeligere. Hvad Græsningen ved Siden af disse Veje angaar, saa maa Landliggerne benytte samme, hver paa sin Side, da de haver besørget Indhegningen. Dog maa de herved træffe deres Indretning saaledes, at al Fare for Passagen og sammes aldeles Forstyrrelse derved forebygges. Hvo der forser sig imod disse Forskrifter straffes efter Omstændighederne.

10.

Den hidindtil iagttagne Brug, efter hvilken alt Korn og Græs skal høstes og afslaaes til en af Communen bestemt Tid, ophæves ganske og aldeles. Enhver har Frilod til at afslaa og afhøste sine Markfrugter efter eget Godtbefindende; dog forventes at ingen gør Misbrug heraf og afhøster sit Korn umodent uden fornuftige Hensigter. Hvo der gør sig skyldig i sliig en Daarlighed og paa denne Maade modtvillig *) ud-

*) I den tyske Originaltekst: mutwillig.

sætter for Fordærvelse den Vel-
signelse, Forsynet har tildelt
ham, skal Forstanderen anklage
for Øvrigheden.

11.

Det tillades ingen at holde Sti-
er og Veje igennem sin Gaards
Plads, og Laager eller Leder
hvorved de fører hen paa frem-
med Grund, uden at være forsyn-
net med en særegen Tilladelse af
Vedkommende. Hvo der handler
herimod har desaaarsag at vente,
efter de særegne Omstændighe-
der, at blive sat under Tiltale for
Domstolen.

12.

Naar der tilsiges til Møde af
Forstanderen, saa maa enhver
Vedkommende indfinde sig til be-
stemt Tid og paa bestemte Sted,
naar han vil undgaa en Brøde af
½ Rd., hvilke enhver er skyldig at
betale, som bliver borte uden til-
strækkelig Grund eller ikke tager
Mødet til den fastsatte Tid, til
Grandelavet.

13.

I et tilsagt Møde maa ingen for-
styrre Forstanderen i sit Fore-
drag paa en usømmelig Maade
og endnu mindre vise sig grov
eller plumsk imod ham. Hvo der
imod Forventning skulde heri gi-
ve Anledning til Uorden, betaler
første Gang 36 Rd. til Brøde,

Halvdelen til Herskabets Kasse
og Halvdelen hjemfalder til In-
teressentskabet.

14.

Hvo der ikke tilbørlig befor-
drer et transporterende Budskab
er straffepligtig efter Tidens og
Lejlighedens Beskaffenhed.

15.

Den i forekommende Tilfælde
fornødne Rengørelse paa Vejene
for Sne, maa uopholdelig besør-
ges af Boelsmændene. Men naar
Sneen er falden saa hyppig, at
Boelsmændene ikke straks alene
Kaadnere og Indersterne pligtige
kunde bestride Arbejdet, saa er
at tage Del deri, for at Passagen
saa hurtig som det er muligt kan
vorde aabnet. Hvo der i denne
Henseende gør sig skyldig i en
Opsætsighed eller Efterladenhed,
bliver straffet af Øvrigheden efter
Omstændighederne.

Endelig.

16.

Naar et Lig fra Kjæll eller U-
kebøl skal begraves, saa skal der
indfinde sig to voksne Personer
fra hvert Boel og én Person fra
hvert Kaad og hvert Inderstested
til den Tid de bliver tilsagte i
Sterveboen for at ledsage Liget til
sit Hvilested. For hver Person,
som udebliver, og uden grundet
Aarsag, betaler 4 Rd. til Brøde,

som hjemfalder til Interessentskabet.

Til sammes Opretholdelse og Forbindtlighed have Vedkommende egenhændig underskrevet forestaaende aftalte Punkter om hvis Beskæftigelse og Stadfæstelse underdanigst bønfales Hans Højfyrstelige Durchlaucht, vor naadigste Hr. Hertug.

Sket i Ulkebøl den 8. Marts
1802.

(Nu følger alle de levende Husbønders Underskrifter af Bondestanden.)

Paa underdanigste Bøn og Regering vilde Vi herved naadigst bekræfte og stadfæste forestaaende indbyrdes Forening i den ordlydende Indhold.

Givet Gravensteen, den 5. Juni
1802.

Friedrich Christian.
L. S.

Gebyr 1 Rdr. Cour.

Provst Kristen Karstensen

(Als-Sangens Digter)

Kristen Karsten blev født i Kær den 25. April 1809. Hans Forældre var Boelsmand Karsten Davidsen og Hustru Marie Hansdatter. Sin Skolegang fik han i Skolen i Kær, og i et kærligt Hjem tilbragte han under jævne Kaar en lys og lykkelig Barndom. Det er sikkert disse lyse Minder, der har foranlediget ham til at synge om sit Als.

Af Østerhavets Vove
En Ø sig hæver skjønt,
Bekrandset stolt med Skove,
Bevoxet mildt med Grønt.

Saa sagte Bølgen gynger
Og luller den i Ro,
Og raske Børneklynger
Ved Stranden lege fro.

Den Ø er som en Have,
Hver Kornmark er et Bed;
De Bønder flittigt grave
Og lægge Kornet ned.
Og om den Have lukker
Et Hegn af Nøddetræ,
Der Drengen gaaer og plukker
sig Lommen fuld i Læ.

Løvtætte Linde brede
Sig over Hyttens Tag;
Der Svalen har sin Rede
Og quiddrer Nat og Dag.
Og mellem Træets Grene

Der titte Æbler ud,
Rødmussede og pene
Som Bondens unge Brud.

Det er saa sødt at drømme
I denne Haves Skjød,
Hvor lune Vinde strømme,
Hvor Rosen dufter rød.
Smaafugle boe i Skoven,
Smaablomster staae i Eng,
Velsignelse bag Ploven —
Og rask er Mø og Dreng.

Den Ø jeg kan ej glemme,
Jeg stedse skuer den;
Thi der, der har jeg hjemme,
Did gaaer min Længsel hen.
Jeg elsker den saa saare;
Var Verden mig tilfals,
Og frit jeg maatte kaare,
Jeg valgte mig et »Als«.

Allerede som Dreng viste Kristen Karstensen Lyst til Læsning, men det var ikke saa let for en Bolsmand at lade sin Søn studere. Han læste hjemme, og ved Siden af maatte han gaa Faderen til Hjælp ved den hjemlige Bedrift.

1827 kom han paa Latinskolen i Ribe, i Sommeren 1831 forlod han Ribe som Numer 1 af dette Aars Studenter, for som Student at gaa til København. Efter fem Aars Studium underkastede Karstensen sig den theologiske Embedseksamen i Sommeren 1836 og bestod den med bedste Karakter.

I Foraaret 1839 blev Dybbøl Præstekald ledigt. Den unge Kandidat Karstensen søgte Embedet og blev valgt med overvældende Flertal. Samme Foraar holdt han sit Indtog i Dybbøl Præstegaard.

I 25 Aar fik han nu sit Hjem i Sundeved. Som han havde elsket sit Als, kom han ogsaa til at elske dette Sted, der i sin naturlige Skønhed er et Sidestykke til hans Fødeø. Denne Kærlighed til Sundeved og dets Folk gav sig Udslag i hans bekendte »Sang for Sundvedboerne«.

»Der er et Land, af Herren rigt
begavet,
med Frugtbarhed og alskens Ynde
smukt — —«

Treaarskrigens bevægede Aar satte Præg paa Karstensen, ogsaa som Digter. En god Ven havde han i den gamle, ærværdige Biskop Tetens, som residerede i Ketting Præstegaard. Dette Ven-skab gaar frem af følgende Linjer, skrevet af Karstensen omkring 1845:

»O Ketting Bispebolig
saa kendt og os saa kær,
hvor tit sad vi fortrolig
i Kredsen hos dig der!«
»Saa skønne Timer skrede
os i din væne Kreds;
thi Blidheds Aand til Stede
var hos dig allensteds.«

Det ærefuldeste Hverv, som blev
 Karstensen betroet, var vistnok
 at forfatte Indskriften paa
 Mindestøtten over de faldne Kri-
 gere i Trearskrigen paa Sønder-
 borg Kirkegaard, der blev ind-
 viet den 27. Februar 1849. Paa
 Stenen satte han følgende Ind-
 skrift, der gør hans Navn Ære:

»Den dyre Broderpagt
 er bloddøbt vorden,
 og Kærlighedens Magt
 er set i Norden.
 Hav Tak, hver Broder kær!
 Med Sorg og Smerte
 begrov vi eder her —
 og i vort Hjerte!«

Sin Skolegang og Livet i
 det gamle Hjem i Kær har han i
 en senere Tid skildret i følgende
 Digt, som han kalder »Barn-
 domsglæder« og som er skrevet
 til en Skolekammeret:

»Kom, sæt dig, Ven! og lad os sladre
 sammen
 fortrolig her et lidet Øjeblik
 om svunden Barndoms glade Leg
 og Gammen,
 da med vor »Fibel« vi til Skole gik.«
 Det er saa sødt at mindes hine
 Steder,
 hvor Vuggen stod, hvor Bolden
 lystig fløj,
 hvor Pogen lærte, og hvor Barn-
 domsglæde
 han delte fro i munter Leg og Støj.

Du husker nok, hvordan vi var til
 Mode
 naar Skolemester havde været vred
 for Leksien ej vi ramsed' op paa
 Fode, —
 men fik vi Lov, hvor fløj vi saa af
 Sted.

Og hvilken Hurlumhøj med Bold
 og Trille!
 Den Smaadreng rørte sig saa flink
 og djærv,
 som om han Verden gennemløbe
 vilde —
 og en Springom var hele Livets
 Hverv.

Nu sværmed' vi omkring i Dal og
 Vænge,
 og sorgløs traad' vi mangan Blom-
 sterknop,
 nu saa man os ved Kragereden
 hænge,
 stolt gyngende i højen Elletop.

Ved Vintertid vi mødtes med vor
 Slæde,
 og rask vi rulled' over Is og Sne;
 de Skøjter skured' og de Træsko
 gled,
 til Maanen stor i Østen lod sig se.

Mod kolde Nat tilbage først vi
 vendte,
 ned over Øret trak vi vor Kalot.
 Tit gamle Mo'er en Smule paa os
 skændte:
 »Nej Drengene, Drengene! det gaar
 aldrig godt!«

Naar vi saa kom forpustede
 og trætte
 fra Turen hjem til Ovnens muntre
 Fyr,

saa maatte Fader ned sig hos os
sætte
og os fortælle gamle Eventyr.

Men aldrig saa man Drengen saa
fornøjet,
som naar med Julegaver Fader
kom;
en lille Taare glindste ham i Øjet,
naar Fa'er begyndte med at dele
om.

Og Nytaarsaften, husker du, vi
kasted'
en Potte tit paa vrantne Naboer
Port;
og med en Fart derfra vi alle
hasted',
og ingen vidste, hvem det havde
gjort.

Ja, mangen Spøg og Løjer har vi
øvet,
de unge Fugle flagred' vildt i Vaar.
Vel! om vor Aand for Spøg har
Flugten prøvet,
ved Alvor højere den Vingen slaar.
Saa gik det til i vore Barndoms-
dage,
ak! alt for længe siden svandt de
hen.
Det er saa sødt at kalde dem til-
bage,
saa sødt at drømme sig som Barn
igen.«

Da Karstensen, som Kandidat,
fandt den Pige, der senere blev
hans Hustru, skrev han flere Dig-
te til hende. I et Vers nævnes
det gamle Hjem i Kær med føl-
gende smukke Ord:

»I ringe Hytte
min Vugge gik,
dog til den smilte
et Engleblik.«

I August 1929 rejstes i Kær By
en Mindesten over Provst Kar-
stensen. Det er en stor Natur-
sten, som blev givet af Gaardejer
Jørgen Dethlefsen, Tombølgaard,
med følgende Indskrift:

Her laa Fædregaarden,
hvor Provst Kristen Karstensen,
Als-Sangens Digter,
fødtes den 25. April 1809.

Søndag den 25. August 1929 af-
sløredes Stenen ved en lille Høj-
tidelighed.

Provst Thyssen holdt Mindeta-
len og foretog Afsløringen. Provst
Karstensens Sønneson, Redaktør
Asger Karstensen, takkede paa
Familiens Vegne, og Museumsin-
spektør Raben, Sønderborg Slot,
nedlagde paa Historisk Samfunds
Vegne en Lavrbærkrans, idet han
udtalte en Tak for den store Ga-
ve, Kristen Karstensen har givet
sin Hjemstavn. Allsungen skal
styrke den nuværende Slægt og
kommende Slægter i Kærlighe-
den til vort Als.

Kirkegaarden.

»Slumrer sødt i Slesvigs Jord
. . . .»

En Kirkegaard er Sognets Hel-
ligdom.

Den smukke Kirkegaard i Ul-
kebøl gemmer mange Minder, ik-
ke alene for Sognets Beboere,
der værner og plejer Fædrenes

Efter at de prøjsiske Tropper
havde faaet Fod paa Als, kom
det til den haardeste Kamp om
Kær By og Terrænet omkring
Tombølgaard. Paa Kær Halvø
finder man ca. 30 Grave og Min-

Friherre Leyonhufvud paa Dødslejet i Sønderbørg Kirke. — Tegning. —
Leyonhufvud blev begravet paa Ulkebøl Kirkegaard den 8. Juni 1848.

Grave, den gemmer ogsaa Støvet
af Mænd, hvis Navne er indpræn-
tet i Danmarks Historie.

Det er Gravene fra de slesvig-
ske Krige. I Treaarskrigen har
Ulkebøl Sogn holdt sig uden for
Kampen. De Mænd, der i 1848
og 50 blev jordet her, er falden
andet Steds.

I 1864 maatte Ulkebøl Sogn fø-
le Kampens Hede den 29. Juni.

destene, paa Marker og ved Veje,
der kort fortæller: »Her hviler«,
eller »her faldt«. I spredte dan-
ske Grave hviler 152 Mand paa
Kær Halvø.

28 danske og 29 prøjsiske Sol-
dater, faldne den 29. Juni 1864,
hviler paa Ulkebøl Kirkegaard,
samt 4 danske Soldater, der dø-
de paa Lazarettet i Ulkebøl Sko-
le.

Gravene fra Treaarskrigen.

Foran Vaabenhuset ligger en Grav, hvis Marmortavle fortæller:

»Svensk Prem. Lieutenant
Knut Erik Friherre af
Leyonhufvud
født d. 27. April 1827
faldt i Slaget ved Dybbøl
den 5. Juni 1848.

1. Johs. 3,16.: Ogsaa vi er skyldige at sætte Livet til for Brødrene. Dette Minde sattes ham af 2. Bataillons Officerer.«

Svensk Premierløjtnant Friherre af Leyonhufvud tilhørte det svenske Helsing Regiment. Han var kommen som frivillig til Danmark og ansat ved 2. Bataillon. I Kampen paa Dybbøl den 5. Juni 1848 faldt han ved et af Dagens sidste Skud, da hans Kompagni fik Ordre til at forfølge den vigende Fjende. Under Kompagniets Fremrykning faldt han dødeligt truffet, paa et Gærde ved Aabenraa Landevej, hvor nu Vejen fra Kolbes Værft støder til Chausséen. En Mindesten betegner Stedet.

Friherre af Leyonhufvud blev begravet paa Ulkebøl Kirkegaard den 8. Juni 1848.

Indtil den 8. Juni stod Leyonhufvuds Lig i Sønderborg Kirke, sammen med andre i samme Kamp faldne Officerer, deriblandt

Oberstløjtnant Munthe af Morgenstjerne, Kommandør af 12. Btl. (falden ved Hvilhøj), Sekondløjtnant Niels Rothenburg Muus og 20 andre faldne Krigere. De blev jordet paa Sønderborg Kirkegaard af Pastor Krog-Meyer.

Efter Begravelseshøjtideligheden paa Sønderborg Kirkegaard førtes Leyonhufvuds Lig til Ulkebøl Kirkegaard, hvor det ned-sænkedes i det af hans bedste Ven, svensk Løjtnant Silfverstolpe og flere Landsmænd valgte Gravsted. Grunden til, at Leyonhufvud jordedes i Ulkebøl var den, at den afdøde med sine svenske Landsmænd jævnlgt besøgte Ulkebøl Præstegaard. Ulkebøl var bleven dem og den faldne kær, og de haabede, at deres venskabelige Forhold til Pastor Krog-Meyer vilde bevirke, at Graven blev særlig passet og fredet.

I Krigssamlingen paa Sønderborg Slot findes en Gengivelse af en Tegning af Leyonhufvuds Lig i Sønderborg Kirke. Den er tegnet af J. Bauditz den 7. Juni 1848. Den faldne ligger i Kiste med Laurbærkrans om Panden. Billedet bærer følgende Underskrift, skrevet af Tegneren:

»Ingen fortjente Laurbærkransen bedre end han. Han faldt for en

ædel Sag, alle vil mindes ham med Venskab og Kjærlighed; hans Minde være helligt for Danmark, som han faldt for.

Død d. 5. Juni 1848.«

Foruden en stor Mængde danske Officerer stod omkring Leyonhufvuds Grav hans paa Als værende Landsmænd og deriblandt Officererne fra den svenske Cadetkorvet, som i de Dage laa for Anker ved Sønderborg.

Ved Graven holdt Pastor Krog-Meyer følgende Ligtale:

»Kirkens Gjerning have vi allerede fuldragt med dit Støv, hensovede Yngling, og vi have udtalt vor Tak til Dig og dem, der faldt i det alvorlige Møde for vort Lands Frelse, men vi kunne ikke lægge din jordiske Skikkelse til Hvile paa det Sted, hvor den fra nu af skal være, uden at bringe Dig i Afskedens Time, her, hvor Landsmænd og Venner samles omkring din Kiste, et Løfte for de kommende Dage.

Du kom hertil med Begejstringens hellige Ild for vor retfærdige Sag; Du saa ikke egne Farer, men, som Landet, der havde fostret Dig, var Dig dyrebart, saa blev Landet. Du kom at værne om, Dig kiært, og Du gav det Bedste, Du eiede, hen for dets

Ære, i Kampen for det. Ingen kan jo dog give større Vidnesbyrd paa Kiærlighed end at han giver sit Liv hen for Brødrene, og har Du ikke fulgt Apostelens Formaning: ogsaa vi ere skyldige at sætte Livet til for Brødrene?

See! derfor love vi at ville elske Dig igjen, og bevare dit Minde og dit Navn i vore Hjerter. Som de, der have fulgt Dig til vort Land, have elsket Dig, ville vi elske Dig, og naar i kommende Tid vi gaa stille forbi din Grav, for at vandre ind i den os saa kjære Helligdom ved dette Sted, ville vi fornye din Ihukommelse, og erindre vi lovede at elske dit Minde, — da vil i mange Slægter fremad Ungmøen, naar hun gaar hen til Herrens Huus, end tale om den fremmede Yngling, der, ledet af Kiærlighed til os, kom fra det fjerne Land til vor Egn, for at give sit Liv hen for os, og nu hviler her, og Ynglingen vil ofte, naar han samles med Vennerne ved din Grav, fortælle om Dig, Du kiække Kriger! som faldt for vort Fødelands Ære og Ret, og dit Navn skal overantvordes fra Slægt til Slægt med Kiærlighed.

Men — som dit Navn skal væ-

re os kiært — saa skal Stedet, hvor vi have nedlagt dit Støv, være os helligt og dyrebart. Som Verdens Forstyrrelser ikke naa hen til de Dødes stille Have, skal ei heller dens forstyrrende Haand naa hen til din Grav; vi ville værne om den og holde den i Fred, og hver Gang Vaaren udbreder sig over Danmarks Land, og Træet udfolder sit Blad, ville vi plukke friske Blomster og smykke dit Hvilested med dem, og, som Svea, hvor din Vugge stod, stedse vil mindes sin ædle, kiække Søn, saa skal Dana, hvem Du gav dit unge, smukke Liv, aldrig — det love vi — glemme dit Navn, dit Minde og din Grav!

2.

Sort Marmor tavle med Indskrift:

Wilhem Heinrich August Kranolt
Capitain i Generalstaben, R. af D.
født i Itzehoe den 12. Januar 1818
falden i Over Stolk d. 25. Juni 1850.

Kaptajn Kranolt var født i Itzehoe den 12. Januar 1818. Hans Barndoms Ønske var at blive Soldat, men Forældrene havde ikke Raad til at sende ham paa Akademiet. 15 Aar gammel lod han sig hverve ved Livregimentet lette Dragoner, hvor han hurtigt blev Korporal. 1836 fik han Tilladelse til at besøge den mili-

tære Højskole, hvor han 1838 af lagde en fortræffelig Afgangsprøve. Efter at have underkastet sig Generalstabseksamen blev han udnævnt til Premierløjtnant a la suite i Artilleriet.

1848 var han ansat som Adjudant, først ved Avantgarden, senere ved 3. Brigade under Olaf Rye, der forskellige Gange fremhævede hans Dygtighed og Mod 1). Samme Aar blev han forfremmet til Kaptajn.

1849 var Kranolt Stabschef ved forskellige Brigader af Korpset i Sundeved og paa Als. 1850 drog han i Felten som Brigadechef, ansat ved 2. Brigade under Baggesen. I Slaget ved Isted faldt han for sin Konge. Da han under Brigadens Fremrykning mod Langsø sprengte tilbage, for at undersøge Forholdene ved Øvre Stolk, hvor Fjenden havde aabnet Ilden, fik han en Kugle i Brystet.

Efter Forlydende blev han efter eget Ønske begravet paa Ulkebøl Kirkegaard. Ligesom Leyonhufvud og hans Venner, er ogsaa Kaptajn Kranolt kommet i Venskabsforhold til Pastor Krogh Meier, og derved har han vundet Ulkebøl kær.

- 1) Dansk Biograf. Lexikon, IX, 455.

3.

»Denne Steen satte det danske Folk
over Menig af 10de Bat. 3. Comp.
Christen Clausen, Ulkebøl
død d. 27. Febr. 1850.«

Herom melder Ulkebøl Kirke-
bog:

Christen Clausen var en Søn af
Boelsmand P. Clausen i Ulkebøl.
Han stod som Menig ved 10. Ba-
taillons 3. Kompagni og var den
13. April 1849 med til at tage de
to saksiske Kanoner paa Dybbøl
Banke. Han blev syg og indlagt
paa Avgustenburg Lasaret. Der
blev han udskrevet fem Dage før
sin Død, paa Grund af at han
havde Svindsot. Jordfæstelsen
fandt Sted den 6. Marts 1850. —

Gravene fra 1864.

Nord for Kirken ligger Grave-
ne fra den sidste slesvigske Krig.

En Granitsten med Marmortav-
lø og Marmorkors:

»Minde over 24 danske Krigere
falden i Kampen for Fædrelandet
den 29. Juni 1864.

Fred med deres Støv.«

Ved Siden af denne Grav stod
indtil for to Aar siden en Sten
med Indskrift:

»Minde over en dansk Officer,
falden i Kampen for Danmark
den 29. Juni 1864.

Fred med hans Støv.«

Derom skriver Pastor Krog-
Meyer i Kirkebogen:

»1864, d. 2. Juli, jordedes 24 danske
Soldater, 2 Officersaspiranter samt
en Officer, Lieutenant Berzelius.«

Da der kun ligger én dansk Of-
ficer, falden den 29. Juni, paa Ul-
kebøl Kirkegaard, og denne lig-
ger inden for samme Indhegning
som de 24 nævnte Soldater, var
der ingen Tvivl om, at det er den
i Kirkebogen nævnte svenske
Løjtnant Berzelius.

Paa Foranledning af Provst
Thyssen er Stenens Indskrift ble-
ven forandret, som den nu lyder:

»Svensk frivillig
Underløjtnant H. V. L. Berzelius
født d. 16. 3. 1831
falden for Danmark
i Kampen paa Als
d. 29. Juni 1864.«

Derimod findes de to Officers-
aspiranters Grave ikke. Uden
Tvivl ligger de i samme Grav som
de 24 Soldater, og Stenens Ind-
skrift er da fejlagtig. Kirkebo-
gen maa betragtes som Doku-
ment.

Svensk frivillig Sekondløjtnant
Henrik Vilhelm Leonhard Ber-
zelius fødtes den 16. Marts 1831
i Aastena, hvor Faderen var Apo-
teker.

Efter Kursus paa Jönköpings
Undervisningsanstalt og Upsala
Akademi blev han 1853 Underof-
ficer og 1855 Underløjtnant ved

Jönköpings Regiment. I 1858 tog han sin Afsked, og da Krigen i 1864 udbrød, meldte han sig som frivillig i den danske Hær. Den 18. April 1864 ansattes han ved 3. Regiment som Sekondløjtnant.

En Søndag Morgen, mens han ventede paa sin Ekvipering, gik han paa Garnisonskirkegaarden og kom til at standse foran Ryes Mindestøtte. Da han læste Indskriften, sagde han til sin Ledsager: »Ack, den, som fick dö som han!« —

Berzelius var en behagelig, glad og munter Officer, afholdt af Kammeraterne. Hans gode Sangstemme gjorde ham snart til Soldaternes Ven.

Den 29. Juni 1864 gav Berzelius Livet hen for Broderlandet i Kampen paa Als. Han faldt under Kampen i Kær By. Nogle Kammerater havde set Berzelius, efter at han modigt havde foretaget et Fremstød med sin Afdeling, blødende trække sig ud af Kamplinjen. Derefter var han ikke set mere.

Den 1. Juli udstilledes af Prøjserne Liget af en dansk Officer paa Ulkebøl Kirkegaard for at det evt. kunde blive kendt. En saaret, fangen dansk Soldat af 3. Regiment, der tilfældigt kom til Stede, udbrød straks, da han saa

Liget: »Det var Løjtnanten som sang saa smukt!« Ligeledes genkendtes Liget af Forpagteren paa Rønhave.¹⁾

Liget begravedes med militær Honnør af Prøjserne den 2. Juli paa Ulkebøl Kirkegaard.

Derefter har der ved Begravelserne ikke været Tvivl om, at det var Berzelius Lig, og man maa undres over, at Mindestenens Indskrift hidtil kun har fortalt om »en dansk Officer«. Ligeledes er Berzelius Navn anført paa den i Foraaret 1914 rejste Mindesten i Kær over faldne danske Officerer, hvis Hvilested ikke kendes.

Den unge Theolog, der meldte sig til Fanen.

Granitsten med Marmortavle:

»Peter Severin Lund,
cand. theol.,
Frivillig ved 18. Reg.

Saaret den 29. Juni, død den
18. Juli 1864.

Han var tro indtil Døden.«

Peter Severin Lund, født 13. December 1834, cand. theol. og lovende Videnskabsmand, var frivillig menig i 18. Infanteriregiment. Han udmærkede sig første Gang, da han var i Ilden un-

¹⁾ Sml. »Mindeskrift over de i 1864 faldne Officerer«, udarbejdet af Kapt. Axel F. Hansen, 1909, pag. 26.

der 2. Brigades Modangreb i Kær By, efter Overgangen til Als. I Kampen nord for Kær By blev han

Peter Severin Lund.

haardt saaret, en Kugle trængte gennem Lungen og Ryggen. Han faldt paa det Sted, hvor nu Mindestenen staar over faldne af det brandenborgske Inf. Rgt. Nr. 64. Som haardt saaret blev han bragt paa Lazarettet paa Sandbjerg Slot og døde den 18. Juli. Efter eget Ønske blev han begravet paa Ulkebøl Kirkegaard, det Sted hvor han saa ofte havde staaet Vagt.

Chr. Richardt, der havde set ham kort før Afrejsen, men ellers ikke kendte ham, skrev:

„Du lykkelige!
 som valgte frit at dø for Folk og Land!
 O, da du slængte hen din Bibelbog
 og ung og kraftig skyndte dig til Fanen,
 da tog du med hvert evigt Sandheds Ord,
 som gemmes i de gamle, skrevne Blade
 lig Hyacinten i et Blomsterløg.
 Ja, det var dette Ord, som drev dig frem,
 langt ud fra Far og Mor og Slægt og Venner
 i Farens Favns til Grøftens vaade Leje,
 til Markens blodbestænkte Arnested!
 Og da du, saaret og til Døden mattet,
 selv døende til døende gav hen det Nadverbrød, som i sin Trængsels Nat
 Alfrelsen til Syndebod velsigned',
 da følte du, at har end Verden Tusindtal af Smerter,
 den har af Sorger kun en eneste: Et skyldbetyngt Sind! een Glæde kun,
 at vide sig i Samfund med den Gud,
 som kender alle Hjertets skjulte Veje,
 og derfor Fred,
 Fred med dit Støv og Stjerner om dit Mind!»

Tre danske Soldaters sidste Hvilested.

Her under hviler
3 danske Soldater,
død paa Lasarettet i
Ulkebøl 1864.»

Det danske Feltlasaret No. 5 var indrettet i Ulkebøl Skole. Der døde 1864 fire Soldater der alle blev jordet paa Ulkebøl Kirkegaard. Den fjerdes Grav er ikke kendt.

- 1) Harald Frederik Vilhelm Vigen fra København. Menig Nr. 111 ved 2. Regiments 8. Komp., 33 Aar, død 20. Marts, begravet 23. Marts.
- 2) Christian Theodor Lyhne fra Horsens. Underkorporal Nr. 76 ved 5. Regiments 4. Komp., 26 Aar, død af Brystbetændelse den 22. Marts, begravet 26. Marts.
- 3) H. Tarnø, Rebslager, fra Bredsted. Menig Nr. 318, 3. Komp. ved Arbejdsafdelingen paa Als, død af Tyfus den 27. Marts, begravet 3. April.
- 4) Jens Christian Sørensen fra Thodbøl (Ovtrup Sogn). Trainkusk Nr. 1485 ved 9. Bateria, død af Lungebetændelse den 1. April og begravet 3. April.

Prøjsiske Grave fra 1864.

Ved Siden af den danske Fællesgrav er en stor Gravplads, hvori der ligger 26 prøjsiske Soldater af 55. Infanteriregiments 2. Bataillon. Deriblandt Secondløjtnant Theodor Bølling. Et sær-

lig Kors er rejst til Minde om Lt.n. Bølling.

Disse 26 Mand faldt i Kampen i Kær, den 29. Juni.

Ud mod Kirkegaardens Nordvesthjørne hviler tre Mand af 3. Prøjsiske Jæger-Bataillon, der ligeledes faldt i Kampen ved Kær den 29. Juni.

Mindestenen for de faldne i Verdenskrigen.

Foran Ulkebøl Kirkes Vestgavl rejstes i Aaret 1920 Mindestenen for de faldne. Det er en omkring 2 m høj Natursten, der hviler paa en Stensætning af 11 store Granitblokke. Stenene er samlede i Ulkebøl Sogn og givet af Sognefolkene. Den store Sten er fundet paa Gaardejer Bertel Schmidt's Mark i Ulkebølskov. Tegningen til Stenen og dens Anlæg er givet af afdøde Professor Nyrop. Det siges, at det var den store Kunstners sidste Arbejde. Øverst i Stenen er indhugget Kirkens gamle Korsmærke og derunder følgende Indskrift:

Denne Sten rejstes til Minde om 76 Mænd her fra Ulkebøl Sogn, falden langt fra Hjem og Kære i den store Krig 1914—18.
Guds Fred med vore Døde.

Stenen blev afsløret den 11. November 1920, Toaarsdagen efter Revolutionen. En stor Del af

Sognets Beboere havde givet Møde. Sønderjysk Kommando havde sendt et Æreskompagni, og fra Kanonbaaden »Guldborgsund«, der laa i Sønderborg Havn, mødte en Afdeling Matroser. Der samlede sig omkring 600 Personer paa Kirkegaarden. Første Tale blev holdt af Gaardejer Bertel Schmidt, som Formand for det Udvalg, der rejste Stenen. Derefter holdt Provst Thyssen selv Afsløringstalen. Mens Stenen blottedes, præsenterede Æreskompagniet. Gdr. Lawaetz overtog Stenen paa Kirkeforstanderskabets Vegne og lovede at frede Mindet og overlevere det til kommende Slægter.

Det var den første Mindesten, der blev rejst for de faldne i Sønderborg Amt.

Inde paa Kirkens Nordvæg, nærmest Koret, hænger en smukt udstyret Mindetavle af brun Eg med de faldnes Navne i Guldskrift. Malermester Jørgen Lausen, København, født i Ormstoft i Ulkebøl Sogn, har skænket Tavlen til Kirken i Sommeren 1922.

Provst Thyssen afslørede denne Tavle efter en Søndagsgudstjeneste. Tavlen bærer følgende Indskrift:

Til Minde om de faldne fra Ulkebøl

Sogn i den store Krig 1914—18.

Derefter følger Navnene af 77 Sognsmænd. (At Mindestenen paa Kirkegaarden bærer Tallet 76, ligger deri, at en Dødsanmeldelse er kommen senere.)

Peter Beck, † 17. 2. 1915.

Nicolai Beck, † 30. 4. 1917
(Brødre)

Jens Christensen Brock, † 15. 10. 1914.

Christian Christensen Brock,
† 8. 8. 1916.

Andreas Christensen, † 23. 7. 1915.

Wilhelm Christensen, † 6. 9. 1914.

Peter Jørgensen Christensen, † 12. 6. 1918.

Hans Jørgensen Christensen,
† 9. 9. 1917.

Niels Christensen, † 10. 3. 1915.

Claus Clausen, † 25. 3. 1918.

Christian Clausen, † 24. 4. 1916.

Jørgen Clausen, † 20. 9. 1914.

Jens Clausen, † 24. 3. 1918.

Jens Nielsen Due, † 1. 11. 1915.

Christian Johansen Due, † 8. 8. 1916.
(Brødre.)

Jørgen Jacob Christensen Esmann,
† 30. 9. 1914.

Hans Jørgen Eriksen, † 21. 6. 1917.

Hermann Fanger, † 5. 9. 1917.

Friedrich Peter Gusmann, † 18. 11. 1916.

Hans Christian Hansen, † 13. 10. 1915.

Otto Johann Hansen, † 5. 10. 1916.

Johannes Theodor Hansen, † 20. 8. 1914.

Hans Christian Hansen, † 20. 9. 1915.

Christian Hansen, † 31. 10. 1916.

- Frederik Hass, † 18. 6. 1915.
 Mathias Mathiesen Hell, † 4. 5. 1917.
 Frederik Theodor Hintze, † 30. 9. 1915.
 Hans Peter Wilhelm Hess, † 22. 10. 1918.
 Christian Peter Petersen Høj, † 25. 7. 1916.
 Hans Iversen, † 2. 10. 1914.
 Christian Iversen, † 8. 3. 1916.
 Hans Jacobsen, † 18. 4. 1918.
 Jørgen Jacobsen, † 31. 5. 1916. *)
 Peter Jacobsen, † 29. 2. 1916.
 Christian Friedrich Wilhelm Jacobsen, † 22. 3. 1918.
 Heinrich Jahnke, † 1. 6. 1916.
 Jens Jørgensen, † 26. 7. 1917.
 Hermann Otto Jessen, † 28. 3. 1918.
 Hans Jepsen Johannsen, † 1. 9. 1914.
 Peter Jørgensen, † 28. 8. 1914.
 Christian Jørgensen, † 10. 9. 1915.
 Johannes Georg Jørgensen, † 2. 5. 1917.
 Hans Nissen Kaad, † 20. 9. 1914.
 Christian Karstensen, † 1. 5. 1917.
 Hans Jacob Karstensen, † 2. 8. 1915.
 Jes Hansen Kock, † 14. 5. 1916.
 Frederik Gustav Krause, † 26. 10. 1915.
 Wilhelm Frederik Kray, † 16. 9. 1914. *)
 Heinrich Peter Lass, † 11. 9. 1915.
 *) Ligger begravet paa den hjemlige Kirkegaard.
- Theodor Lawaetz, † 2. 4. 1918.
 Christian Julius Ludvigsen, † 27. 10. 1914.
 Heinrich Markussen, † 17. 11. 1917.
 Jørgen Mathiesen, † 15. 7. 1918.
 Johannes Frederik Matzen, † 13. 12. 1914.
 Jens Mejer, † 4. 9. 1915.
 Jens Peter Meyer, † 29. 9. 1915.
 Christian Christensen Møller, † 22. 3. 1917.
 Claus Jørgensen Møller, † 26. 8. 1917.
 Hans Nicolaisen, † 31. 3. 1918.
 John Ewald Albin Nicolaisen, † 18. 9. 1914.
 Niels Nielsen, † 10. 11. 1915.
 Wilhelm Olsen, † 29. 4. 1917.
 Peter Petersen, † 24. 11. 1917. *)
 Hans Petersen, † 4. 10. 1915.
 Jens Peter Petersen, † 7. 5. 1917.
 Alfred Fritz Pfeifer, † 16. 7. 1915.
 Peter Hansen Schmidt, † 24. 3. 1916.
 Nis Schmidt, † 25. 2. 1916.
 Jørgen Jørgensen Schmidt, † 8. 7. 1917.
 Frederik Wilhelm Johann Seelk, † 7. 10. 1914.
 Peter Severin, † 6. 9. 1916.
 Heinrich Stachg, † 11. 9. 1916.
 Christian Friedrich Thiesen, † 11. 11. 1916.
 Peter Petersen Thomsen, † 19. 7. 1915.
 Christian Thuesen, † 15. 4. 1915.
 Christian Vogelsang, † 18. 11. 1914.
 Nicolai Wolf, † 9. 9. 1916.

Provst Karstensen.

(til Side 47, 1. Spalte 2. Afsnit)

Under 28. Maj 1857 blev Karstensen udnævnt til Provst for Sønderborg og Aabenraa Provstier og i December samme Aar ombyttede han Præstegerningen i Dybbøl med den i Broager, hvor han ligesom i Dybbøl vandt Befolkningens Tillid og Kærlighed i højeste Grad. Den 1. Januar 1858 hædrede Kong Frederik VII ham med Ridderkorset af Dannebrog.

Efter Dybbøls Fald, 1864, blev Provst Karstensen afskediget. Det skal have været for sin »Sangbog« at han blev afsat og udvist fra Slesvig.

Allerede inden Udgangen af Aaret 1864 blev Provst Karstensen kaldet til Sognepræst for Gjelsted Rørup Menigheder paa Fyn. Her døde han den 1. November 1882 kaldet til Sognepræst for Gjelsted-Kirkegaard. Han bevarede til sin sidste Stund en trofast Kærlighed til Sundeved og Als, til sit gamle Barndomshjem i Ulkebøl Sogn.

»Vi elske dig, vort Fødeland
skønt andre vel dig agte føje,
skønt Guld ej gror i dine Høje.

og Bækken rinder kun med
Vand.
Og aldrig danske Mand vil bytte
sit snævre Hjem, sin ringe
Hytte,
mod Storheds Pragt og Højheds
Glans,
om nok saa herlig udenlands.«
(Karstensen).

Der afholdes vel næppe en Fest eller Forsamling paa Als, uden at man synger, og det hører til Sangens Natur, at »Mit Als« stemmes an. Men der er kun faa, der kender Sangens Digter.

Naar Kristen Karstensen synger om sin Ø

»Jeg elsker den saa saare,«
saa gælder dette ikke mindst den Plet ved Kærvej og Alssund, hvor hans Vugge stod og hans Barndom henrandt, omgiven som den er af Skov og Strand. Han havde et aabent Øje for sin Hjemstavns Skønhed, og hvor han end færdedes og hvad han end saa af Naturskønhed, intet overstraalede for ham den lille Ø, som han elskede frem for noget andet Sted paa Jorden:

»og frit jeg maatte kaare,
jeg valgte mig et Als.«

Provst Karstensens Mindesten i Kær.